

Poštnina plačana v gotovini.

LETNIK XLI.

Ljuba

LJUBLJANSKI
ZVON

LETO 1921

ŠTEV. 10

Vsebina oktobrskega zvezka:

1. C. G.: Iz ostaline Jos. Murna-Aleksandrova	577
2. Ivo Šorli: Zgodbe o nekaterih krščanskih čednostih in nečednostih. (<i>Dalje prihodnjič.</i>)	585
3. Dr. Ivan Prijatelj: Duševni profili naših preporoditeljev. (<i>Dalje prihodnjič.</i>)	588
4. Alojz Gradnik: Ardegast	603
5. Marlija Kmetova: Ema. (<i>Konec.</i>)	604
6. C. Golar: Na straži	608
7. Ivan Albreht: Tako bolno	608
8. Ivan Zorec: Bera. (Iz povesti „Zeleni kader“.)	609
9. Stano Kosovel: Komu naj žije?	618
10. A. P.: Lastovka. (<i>Dalje prihodnjič.</i>)	619
11. Alojz Gradnik: Kostanjevica	627
12. J. K.: Literarna črtica. (<i>Konec.</i>)	628
13. Književna poročila	634
Melik Anton. Jugoslavija. I. — A. M.: Gj. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Sloveniji. — Ivan Zorec: Tomo Kumičić: Tajna Prokobona.	
14. Kronika: „Slovenačko Učeno Društvo?“ — Naši prevodi	640
15. Nove knjige	640

„Ljubljanski zvon“

Izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 180 K, za pol leta 90 K, za četrt leta 45 K, za Italijo po 60 lir na leto.

Posamezni zvezki se dobivajo po 18 K.

Odgovorni urednik: Dr. Joža Glonar.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo. — Upravništvo se nahaja v Prešernovi ulici št. 54.

Last in založba „Tiskovne zadruga“, z. z. o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

LJUBLJANSKI ZVON

MĚSEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO.

LETNIK XLI.

1921.

ŠTEVILKA 10.

C. G. 1921.

IZ OSTALINE JOS. MURNA-ALEKSANDROVA.

Ob dvajsetletnici smrti svojega prijatelja in tovariša iz mladih let naj priobčim še nekaj stvari iz njegove pesniške zapuščine:

Knez.

Tam za mestom ves narod in ljudstvo šumi,
oj, ujetnik pred sodbo tam knez stoji,
lastni knez, ki obvladal jih,
kazal pot iz temin jim strašnih
tja na svetli dan.

Brezobzirno jih vodil in peljal je,
ej, njim samim boj veljal je
boj najbolj strašan.

«V globočine srca si poglejte vi,
da, in potlej povejte sami:
opravičen jemati zob zobu ostrost?
opravičen lagati rob robu prostost?
Prej očistite in umite se,
potlej s svetlim orožjem poskusite!»

— Tiran, obsodite, zvežite ga,
na gromado, sežgite ga,
ker ni prava sodnik ne pozna,
a domači naš zakon teptá. —
Hej, zvezali ga hlapci, obsodili so
in gromado veliko zložili so,
da na štiri strani vse sveta
pepel grešni orkan razvihra...

In kadi se, razsvitlja gromada se,
in še narod po krvi črni hlepi...
ko že starec, glej, modrec sred njih stoji,
in vije kakor v srdu mu brada se...

«Zaslepljenci, krvniki oj bedni vi,
samodržci, tirani in sužnji strasti,
kaj vas solnce, vaš knez slepi?
V globočine poglej si vsak
in pred Bogom povejte tak:
ste ga vredni vi? ...»

Ujetnik.

Meglé in dež in daljna hrepenenja
in tihi čas trenutnih sanj...
proč, daleč od sveta šumenja
srce nevzdržano želi si vanj —
jetnik sem jaz? Dolžan strpljenja?
Kje krivda je? Čemu? Zakaj?
In, ah, pred to enakomernostjo življenja
že kot ujetnik pribeži nazaj.

Modrost.

Da, bil je mlad in ljubil je svobodo,
ljubezni mehki, sladki sen,
igral se z radostjo, igral z usodo,
bil drzki je ljubimec njen.

Naklonjena bilà, bilà mu mila,
ej, prilika ugrabljena,
in strastno in brezupno dušo je ljubila
devica vanj pozabljena.

Pa maščevala se je zgodaj starka
za bitja bujnega sladkost
v svilene niti mu napredla Parka
nadležne starosti modrost.

In pustil pir je... Rezki v platonizme
sofistiške ušel Edip,
v sentence ukrojil ga in aforizme
sarkazma bolni je dovtip.

R. M.

Potihnite že žalostni glasovi,
več pesem moja ne žaluj!
Na zemlji dani so nam razni dnovi
in vali neenakih struj.

Ej, tu poet zdihuje v duši bedni...
Kaj prvi že usnjar dejal?
Ti stihii skupaj niso groša vredni,
vse hujše meni Bog poslal.

Veselja tirja svet, ne krvavenja,
kot ti poet sam — egoist
in vedno dobrodošel sred vrvenja
bo zavijača vetren list.

22. junija.

Druge želje, drugi kraji
naji razdružili so,
druge zvezde in sijaji
v dušo zasvetili so.

Gore naše lepoležne,
njih objel me tihi sklad —
zrl v lepoti nedosežne
deklice sem od takrat —

Tu glej carice Evgenje
tak opojni njen obraz,
Herodjade pokolenje,
prsi njenih beli kras;

deklic prostega Kavkaza
k nam sloveči živi čar,
čisto ljubkost njih obraza,
usten nepreceni dar.

Ni tak žgoč, tak strasten bil ni
grške ljubice poljub,
ne, iz take čaše pil ni
zli Kleopatrin obup,

Ko prižela k prsim gada
 si s kraljevo je roko,
 ko skočila pevka mlada
 s skale tja v peneče dno...

Kot želi srce rešitve
 uštvavit hrepenenja jez,
 kot še v čas srčne molitve
 tvojih najti ni potez —

Ah, tak čez dobrave vleče
 mrzlih časov rezki hlad,
 in zgubljen nekje trepeče
 rož opojni aromat...

Štefanje.

Po snegu stezé so razgažene,
 ej, danes Štefanji je dan —
 Prvi šel med svetnike si blažene,
 za nas prosi na smrt kamenjan.

Gospod prišel z gosposko bradó,
 meščan tu je s kočijo svojó —
 in tu pobič gosposki,
 zaviti ves v neznanje srepó —

Gospod prišel — in zunaj ostal,
 meščan s konjem drugam jo pobral,
 jaz pa kupil sem konja,
 v slavo tako ti ga daroval:

«Če te prosi gospod, — prazen njegov je kot.
 če te prosi meščan — tebi ves je neznan,
 ah, le nam, ki nas poln je tvoj hram,
 danes daj dober dan!

Vse čez leto naj zdravo bo,
 zdrava hiša in konji in zdravo teló,
 na daleč mi zdravi sosedje,
 in zdravo, če še kaj bolno —

Kaj da lica so danes tak rdeča vsa?
Tak mrzel Štefanji je dan!
Kaj da tak govori, če s kom sreča se?
Šega tak je na danes ta dan!

Opomnim še, da se pesem «Štefanje» nanaša na cerkev in cerkveni praznik v Štepanji vasi pri Ljubljani, kamor je rad zahajal Murn, in da je nastala predzadnje zimo njegovega življenja. Ostale pesmi so starejšega datuma.

Tu sledi kratka proza, ki jo je napisal Murn v največji zadregi in naglici za neki feljton.

Gospod koncipijent.

(Črtica. Spisal Anton Jek.)

Gospod Ljubin se je sprehajal. Stopal je zamišljeno za dolgo mejo, stezajočo se ob poljskem jarku ter pušil. Večerilo se je. O tacih urah je zapuščal rad svoj exil, — tako je zval podeželsko mestece, v katerem je koncipiral — vedril se v klimi letnega večera ter udajal svojim sanjam. Bil je še mlad, v starosti v kateri so normalno taki ljudje. Petindvajset do sedemindvajset. Bledo lice mu je obrobljeno od črnih dveh kotletov, oči so mu žive, postava pa krepka in kot v razmišljanju nagnena... Plavkasti oblački portorike so se odbijali, previjali, stezali in zgubljali za njim, kot so se mu vrstile misli druga za drugo, proste fixnega materijala... Tak je bil na deželi; v velikem mestu seveda pa zavlada finesa, in pušijo se svalčice, začeni zjutraj s šport, čez dan pa tja do ljubega večera pa nadaljujoč v kratkih presledkih s princesas, sultan, egiptovskim in turškim duhanom. Pri nas imajo kredit turški pridelki, sploh vse, kar je turškega.

Gospod Ljubin je prišel že do konca meje. Namenjen je bil obrniti se. Postal je še ter zrl par trenutkov sanjajoč v daljavo. Nebo je postajalo že temnosinje, zarja na zahodu je izginila, tam daleč pa so se preganjali rahli kot dim temnikasti oblački. Okrog in okrog tišina in molk. Tuintam je stalo na polji drevo ali pa grmičevja, kot fina silhueta zgubljaajoč se v temi, par streljajev pred njim pa je dremal hrastov gozd. Zdaj pa zdaj je pribrenčal v vzduhu kak mrčes, iz zemlje pa je vstajala mehka toplota in

ona vonjava iz vseh sto in stotisoč skritih in malih rastlin in zelišč. Ljubinu so se širile prsi...

Iz teh sanj ga predrami klicanje in krič, zlegajoč se v večerno tišino. Ljubin se opozori in strezne. Na koncu meje, tam kjer vodi mimo poljska pot, se prikaže podolgast voz, naložen z mehovi in otrocmi. Vlekel ga je velik, tolst vol, vola pa je vodila mlada deklica na povodcu. Vol je bil svojeglaven.

«Hôt! ... hi! ... hejs! ... hejs!»

Vol ne uboga ter sili s pota v deteljo.

«Hi, no!! ... hejs!!»

Otroci na vozu kriče ter hočejo prestrašeni na tla. Vol stopa hitreje v deteljo.

«Hejs ... hejs — —.»

Nevarnost je velika, da se prevrne voz, ali pa da vol uide. Gospoda koncipijenta stresne.

«Čakaj punčika ... potrpi!» V hipu jih dohiti. «Daj meni vrv! Tako ...»

In gospod Ljubin napne vso svojo moč, da potira vola na povodcu za seboj. Vol sklanja z glavo, nastavlja rogé, sope, upira se še nekaj časa, potem pa se uda sili ter stopa za gospodom Ljubinom ... Voz se srečno obrne, ziblje se čez razore ter ujame zopet kolovoz poljske poti. Otroci so potihnili, deklica stopa molče poleg koncipijenta, vol pa se giblje v tihi jezi po poljski poti naprej. Gospodu koncipijentu se je smejalo srce in svetila duša ...

«Na, punčika! Zdaj pojde lahko ...» in hotel se je vrniti, pobjajoč deklico in zročivši ji povodec. Mala ga pogleda s svojimi velikimi očmi in vzame boječe povodec iz njegovih rok. V tem hipu vol zopet sunkne in zakrene v stran. Otroci zakriče.

«Ojej! ... No —»

Vol je s prvimi nogami že v razorih ...

«Daj meni, daj še enkrat vrv.» Zopet prevlada gospod koncipijent.

«Kanalja!»

Vol položi ušesi, zamiži zavratno in stopa dalje.

«Ali imaš še daleč domov, punčika?»

«Ne več, hiša se že vidi —»

«Čegava pa si? Kako se pravi pri vaši hiši, punčika?»

«Pri Trdnikovih!»

«Pri Trdnikovih? Tako? Kje pa si bila zdaj tako pozno že in sama?»

«Mehove peljemo iz mlina. V Podgori smo bili.»

«Ah, sok in ...?»

Deklica se je zasmejala in poskočila. Gospodu koncipijentu pa je sladko in dobro pri tem ter nadaljuje razgovor, stopajoč ob volu s povodcem.

«Zakaj pa si šla tako sama?»

Deklica ga od strani pogleda.

«Saj je vedno tako. Drugi nimajo časa.»

«Kje pa so drugi?» Gospod Ljubin se ugrizne v jezik.

Po poti navzdol pride kmetica s košaro na glavi, od blizu pa se začuje govor in smeh. Bili so pred vasjo. Ljubin se domisli nečesa.

«Tako, punčika!»

Izroči ji povodec in se obrne.

«Doma pa jim reci, da te naj ne puščajo drugič tako same —»

Drugi del stavka je izgovoril določno in jako glasno ter izginil kmalu nato v temi.

* * *

Naslednje pismo mi je pisal mesec dni pred smrtjo. Takrat sem bil v Celju.

L. 9./V. 01.

Dragi!

Naznanjam Ti, da je z menoj še vedno jako slaba. Ležim še vedno, če pa vstanem, počutim se nedobrega. Žal mi je zato, da Te ni pri meni, kajti, če bi bila dva, bi bilo „špas.“ Tudi vstajal bi na jutro in hodil na sprehod. Tako pa ni nič. V kratkem pojdem sicer na Grado in ostanem tam kake 3—4 mes., tam pa bom tudi sam. Gospa Tavčarjeva se me je zopet spomnila in mi obljubila skrbeti zame, pisateljsko društvo mi bo menda na strani, vsaj Aškerc je rekel, da mi bo izposloval tam kakih 10 fl. na mesec, in tako bo menda šlo, ker imam poleg drugega še boln. blagajno.¹ Družčine

¹ M. je bil takrat pisar pri Trgovski zbornici.

nimam za sedaj nobene kot obiskovalce, Regali je na Dunaju, Zupančič je bil v Ljubljani, pa je zopet odšel, delat svojo nalogo. Svojih pesni jaz nisem prodal! Funtek je Funtek.² Kar se tiče Zupančiča, naj Ti še povem, da je napravil precej pesmi in med temi nekatere čudovito lepe. Partijam v cukrarni je Grošelj³ te dni odpovedal, ker prideta dva bataljona brambovcev na jesen sem noter in ostaneta kaka 3 leta. Avgusta mes. morajo odriniti vsi brez pardona. Kar se tiče služb, Ti ne vem povedati za nobeno. — V zadnjem «Narodu» je, kot sem čul, neka notica o meni, kar pa me prav srčno jezi, ker nečem, da bi se na ta način beračilo zame. Rajši v bolnišnico! Ljudje res na vse zadnje tako daleč pritirajo človeka, da si niti na cesto ne sme več upati... S tem sklepam, dragi, in mi je prav močno žal, da Ti ni mogoče za eden ali dva dni k meni, to tem manj, ker do 15. t. m. menda že odidem. Pozdravljam te zato prav iskreno ter ostajam udani ti

Jos. Murn.

Iz Gradeža Ti že napišem kako pismo ob prvi priliki.

V Gradež, kamor se je odpravljaj, ni prišel; prehitelo so ga slabosti in smrt. Denar pa, ki si ga je bil nahranil, je zapustil in določil za svoj nagrobnik in za zvonjenje v Št. Peterski cerkvi. Omenim še, da ga je podpirala za časa študij tudi njegova teta Marijana; njej je zapustil svoje pesmi, oziroma honorar zanje, ki ga ji je potem izplačeval g. Schwentner. Ko so ga nesli v krsti mimo nje iz cukrarne, je opomnila: «Zdaj pa moje 'tavžentarje' neso!» — Vsak dan jo lahko vidite: Na nunsko porto hodi po kosilo in večerjo, postaja pred cerkvenimi vrati in prosi ybogajme.

² F. je bil lektor Bamberga, kateremu je Murn ponudil svoje pesmi.

³ Oskrbnik.

IVO ŠORLI:

ZGODBE O NEKATERIH KRŠČANSKIH ČEDNOSTIH IN NEČEDNOSTIH. (Dalje).

VI.

O usmiljenosti ali dobrotljivosti.

Križ-kraž — kralj Matjaž,
več ko daš — več imaš.
(Otročja pesem.)

Junak te otožne zgodbe — ah, saj je usmiljenost sama bolj otožna čednost! — naš novi junak je Jernej Vesel, doma iz sela J. na Tolminskem, cerkljanski okraj, 26 let star, katoliške vere, zdaj ko začnemo še nekaznovan, brez imetka, samskega stanu, fakir v Trstu.

Sin revnih, a poštenih staršev — nikoli se jim ni ponudila prilika, da bi bili drugače — je živel do svojega šestnajstega leta doma in pasel ovčice, potem mu je vzel k sebi Bog očeta in mater, njega pa njegova teta v Trst.

Teta je imela branjarijo v starem mestu, sredi samega siromašnega naroda. O, kako so se Jerneju smilili, ti razcapani ljudje, posebno še ti blede umazani otroci, da morajo živeti v teh ozkih ulicah in da niti ne vedo, kaj je dober zrak! In če so stali pred kupom pomaranč v tetini prodajalni s tako poželjivimi očmi — kako rad bi jih bil razdelil med nje!...

Pa se nekoč, ko je bila teta odšla po opravkih in njega pustila za gospodarja, ni mogel več premagovati in jih je petim pet kar zastonj podaril. O, pa jih je bilo naenkrat vsaj dvajset okrog njega, sililo vanj od vseh strani, obkolilo ga, da ni videl več čez nje; in ko je naenkrat prihrumela teta od nekod, je trdila, da jih ni zmanjkalo nič manj ko petnajst. (Pomaranč namreč, zakaj oni so zmanjkali vsi.) In ga je z neusmiljeno roko postavila na cesto, češ, da se ga ni usmilila za to.

Le da je bil stric, njen mož, manj krutega srca. Pa ga je spravil v prostjo luko, kjer je delal sam. In ker je bil Jernej velik že kakor Goljat, močan kakor vol, so ga radi vzeli, radi imeli.

Tudi tovariši. Zakaj, če je koga nenadno prijel krč v želodcu — in to je bilo vsak hip, ako je bilo treba kaj posebno težkega vzdigniti — Jernej še čakal ni in je sam od sebe priskočil.

No, nekega dne ga je poučil Toni Kljuka, imenovan «Ninin», da ga imajo vsi oni drugi le za norca — samo njegovi krči so pristni. Ali se ne spominja, da je on začel? In če že hoče komu pomagati, naj njemu, ki je res potreben.

Odtlej si postaneta z Nininom največja prijatelja. Že zato, ker ti krči nesrečnika že kar premetavajo, in se Jerneju res smili. No, Ninin je na svetu tudi že mnogo doživel. Dà, življenje ga je preganjalo celo na prav poseben način: že petkrat je bil po nedolžnem v Koprju, dvakrat v Gradiški. Smiliti se mora človeku! pravi Ninin sam. In vse le zato, ker nikoli ni hotel izdati pravih krivcev, čeprav niso zaslužili — smilili so se mu!

— Toda, kadar bom spet, bom po pravici! preti Ninin. Samo, da me takrat niti ne dobe! — In pove Jerneju, kako bi se napravilo, ako bi hotel on samo malo pomagati — dovolj, ako bi zunaj stal in zakašljaj, če bi bilo treba...

No, kje je še naš Jernej! Ninin se samemu sebi čudi, da je mogel le misliti. Toda Ninin tudi ve, da kamor vrag ne more sam, pošlje žensko.

Ninin ima ljubico, dve ljubici. Eno dá lahko Jerneju, če hoče. Pa kaj še vpraša! Alo, Pepina, sem stopi — tu se imata! S tako lepo preprostostjo jo Ninin porine Jerneju, kakor da ima dve figi, pa da eno prijatelju!

Pepina — imenovana Mora — je že za to, a Jerneju tudi do ljubic še ni... posebno ne do takih... In se odmakne. Toda ali jim je samo užaljeno samoljublje ali že resnična ljubezen izvor, Mori se vlijejo tako debele solze iz oči, da bi Jerneju že ob pol drobnejših zastajalo srce. In sam ne ve, kako se mu zgodi...

No, kar je, je, in enkrat baje tako mora biti, se potolaži Jernej. Toda moti se, ko misli, da je stvar s tem opravljena. Še začela ni! Zakaj Mora ga ima zdaj, ko sta že tako, kar že za moža: reče tovarišicam adijo, češ, da je sita «tega življenja», najame stanovanje, sestojече iz sobe in kuhinje v enem prostoru, gre po Jernejeve stvari, naroči tam, naj ga pošljejo kar k njej, ko pride z dela, in pripravi večerjo.

Tako ima Jernej, še ne devetnajst let star, takorekoč že družino in lasten dom. Pa ni treba tičati vedno tam — Pepina je še

najrajša v gostilni. Jernej — imenovan zdaj Bartolin — še precej zasluži: kaj bi neki varčevala, ko otrok ne bo?!

No, za gostilno bi le še bilo, čeprav ga Mora dva tri litre podere, kakor bi pihnil, toda včasih je treba tudi kaj jesti. Ona da hodi, izve Jernej, kar tja čez cesto na prejšnji dom — s čim pa naj si on pomaga, če ji mora v soboto prinesiti zadnji vinar domov?

— No, vidiš, da se od samega poštenjaštva ne da živeti? prijazno meni Ninin. Dokler je človek sam, še še, ko dobiš družino...

— Kakšno družino vražjo sem jaz dobil?! se nekoliko razhudi Jernej.

— In vendar jo imaš! skomizgne Ninin. In počasi pristavi: — Saj boš samo zunaj stal...

Toda Jernej-Bartolin še vedno ni zrel. Kar plane — kradel pa že ne bo, rajši se obesi!

Ninin skloni glavo. S takim oslom je vse zaman!

In potoži tudi Mori.

— Počasi, počasi! tolaži ona. Po malem ga privadi — kaj hočeš, s hribov je! Kakšno sadje, drva, oglje... Tudi Pjerin Testakan je tako začel...

Ninin pokima. In ko gresta potem zvečer s prijateljem že bolj kasno domov in prideta mimo obzidanega vrta, ga ustavi, mu pokaže in meni, da bi nesla kak grozd ženskam domov. Jernej se prestraši, gleda na vse strani, a Ninin ga ima že pri zidu, mu stopi na rame, tik-tak mu napolni obe roki in že stoji spet na tleh...

— No, vidiš, makako, da se svet ni podrl!

Mora je videti čez vse vesela in ne vpraša odkod. Drugi večer pa spet drugje; tretji tudi; in potem, dokler traja veseli trgatveni čas.

Bliža se zima. Ženskam je rado mraz, posebno takšnim. «Tu čakaj in jemlji, ko bom dajal ven!» se ustavi Ninin pred železno ograjo. In je kakor mačka čez. In neseta vsak lepo breme domov. «Pa če naju kdo ustavi?» «Porečeva, da sva kupila! Kaj mora delavec zmrzniti? Pa kdo bo vprašal! Samo vsak večer ne smeva!»

Tistega usodnega večera pa meni Ninin sam, da bo nekaj dlje časa trajalo, ker imajo v ti vili drva v lopi za vrtom. Tu naj stoji in če opazi kaj posebnega, naj zakašlja; v najhujšem slučaju naj zbeži — on si bo že sam pomagal!

(Dalje prihodnjič.)

Dr. IVAN PRIJATELJ:

DUŠEVNI PROFILI NAŠIH PREPORODITELJEV. (Dalje.)

Čop in Prešeren sta si bila najbližja rojaka in sta se sprijateljila že v zgodnjih dijaških letih. Tomo Zupan pripoveduje mično dogodbico o prvem njunem sestanku leta 1812. v sobi rođinskega župnika, h kateremu sta se bila prišla istočasno poslovit, nanovo odhajajoč v ljubljanske šole. Prešeren se je odpravljal v tretji razred mestne ljudske šole, ki je bila takrat pod francosko vladno slovenska,²⁶³ a tako, da so se v nji kakor tudi v kmetijskih ljudskih šolah dajali tudi osnovni pojmi francoščine. Čop vpraša malega Prešerna: «Deček! mi li znaš povedati, kaj se pravi ‚prav dobro‘ francoski?» «Très — bien», se vprašanec brez pomisleka odreže. Čop... pohvali dete Prešerna rekoč: «Le lepo napreduj, mali, potem utegne še kaj biti iz tebe».²⁶⁴ Kot dijaka latinskih šol sta si postala Prešeren in tri leta starejši Čop najožja prijatelja, ki sta zlasti o počitnicah skupaj prebila marsikatero urico. Prešernova sestra Mina je pripovedovala Levcu, «da o počitnicah skoraj ni bilo dné, da ne bi bil prišel, žirovniški študent Preširna obiskat. Ta je navadno ali v svoji sobi bral, ali s knjigo v roci pri sv. Marku v travi ležal. Kedar je prišel Čop, brala sta skupaj po več ur, ali v živem razgovoru hodila ob savskem brodu, ali sprehajala se po lepi okolici.»²⁶⁵

Med leti 1820. do 1827., ko je bival Čop na Reki, oziroma v Lyonu, je sicer ušoda začasno osebno ločila Čopa od Prešerna, kateri je v jeseni 1821. odšel na dunajsko univerzo. A tudi v tem času ju je združevalo prijateljsko dopisovanje. Njunih pisem iz te dobe se nam ni sicer nič ohranilo, vendar pa o eksistenci takega dopisovanja lahko s precejšnjo sigurnostjo domnevamo po pismih, ki sta jih pisarila Čopu dunajska Prešernova sodijaka, Golmajer

²⁶³ Prim. Čopovo opazko v Šafaříkovi «Geschichte der südslawischen Literatur», str. 59.

²⁶⁴ Tomo Zupan, Iz Preširnevega življenja, Ljub. zvon, I., str. 271.

²⁶⁵ Zvon, 1879., str. 35.

in Perko, in ki so ohranjena v Čopovi zapuščini. Tako piše n. pr. dne 1. junija 1823. Golmajer Čopu, da je dobil mesto učitelja pri Klinkowströmu, «v zavodu, kjer je Prešeren», in omenja med imeni dunajskih, Čopa pozdravljajočih dijakov na prvem mestu Prešernovo ime. Isti dopisnik dne 15. januarja 1824. Čopu podrobno razlaga vzroke, iz katerih je moral Prešeren zapustiti Klinkowströmov zavod. In zopet dne 23. novembra 1824. mu javlja, da gre Prešernu dobro. Dne 21. maja 1825. mu popisuje, kako je po dokončanih študijah peš zapustil Dunaj in kako so ga z Dunaja pospremili Chrobat, Prešeren, Hladnik i. dr., med potjo veselo popivajoč, prav do Perchtoldsdorfa, kjer so se kordialno poslovili. — Že znani nam Perko, ki je Čopa v Lvovu obiskal, dopisuje Čopu kot dunajski dijak in v svojih dopisih ne pozablja pristaviti kaj malega tudi o Prešernu. Dne 10. oktobra 1826. napr. Čopu sporoča, da je Prešeren to leto zgodaj odpotoval v domovino; a dne 5. novembra 1826. omenja naravnost Čopovo pismo na Prešerna, katerega temu ni mogel izročiti osebno, ampak mu ga je pustil na univerzi. [«Non ho potuto vedere ancora il sig. Preßhern, ma ho messo la lettera speditami all' università, ove come spero (se mai è a Vienna) l'avrà fra poco.»] V Perkovem pismu z dne 5. maja 1827. pa imamo direktno potrdilo, da je v teh dijaških letih tudi Prešeren dopisoval Čopu. («Preschern è arrivato per far il primo esame di rigore; egli La saluta e dice di volerla scrivere.»)²⁶⁶ V jeseni leta 1828., ko je Prešeren vstopil v prakso pri ljubljanskem advokatu dr. Baumgartnerju in je bil Čop že eno leto ljubljanski humanitetni profesor, je združila Ljubljana oba prijatelja zopet v osebno, za našo literaturo tako plodono zvezo. V teh zadnjih dvajsetih letih, ko je Smole po nesrečnem konkurzu in nesrečni ljubezni bival v inozemstvu, ko se je bil Prešeren pravkar vrnil v domovino, stopajoč v življenje in delovanje še z vročim, nerazočaranim idealizmom ter z vzbujenim in razcvitajočim se velikim pesniškim talentom svojim, takrat se je iz srečne Čop-Prešernove zveze porodila «Čebelica», v katere okrilju je prvič v večji množini zagledala svet leporasla deca Prešernovih poezij.

Kakor smo videli, je bil Čop človek, zakopan v knjige, živeč v študijah, uživajoč v leposlovju klasiko in romantiko, na ta način za silo pozabljajoč v duševnih užitkih na svojo osebno srčno

²⁶⁶ Vsa ta pisma v Čopovi zapuščini v ljubljanski licejki.

* Zvezo, da bi brez nje ne bilo vsaj tega Prešerna in Perko,

rano, ki mu jo je bila vsekala nevračana ljubezen. Podobno prevaro svojih čuvstev je imel skoro doživeti tudi njegov prijatelj Prešeren. 593.6

Nič nam ne nudi globljega pogleda v Prešernovo osebnost in še posebej v sklad njegove duševnosti kakor analiza razmerja našega pesnika do ženske. Prešeren je bil po naturi in izobrazbi svojega uma, kakor bomo še videli, močno in izrazito idealistična narava. Bil pa je obenem po svojih nagonih in fizični prirodi svoji krepek, zdravočuten človek. Jaka erotika je značilna komponenta njegove prirode. Da bi bil kot že dorasel dijak erotično tako malo vznujen in podučen, kakor poroča njegova hči, trdeč, da ga je kot šestnajstletnega mladeniča šele doma veliki hlapec «poučil prijazno o razliki med obema spoloma in o medsebojnih razmerah»,²⁶⁷ si pač ne more misliti nihče, ki pozna življenje kmetiških otrok in mnogotere prilike, v katerih se deca na kmetih podučijo o teh stvareh. V skladu s Prešernovo idealistično izobrazbo pa bi utegnili biti to, kar sporoča po materini pripovedi ista dama o njegovem bivanju na stanovanju pri neki dunajski vdovi in njeni hčerki, trdeč, da pesnik ni ugenil postranskih namenov, ki sta jih imeli lehkoživi Dunajčanki z ozirom nanj.²⁶⁸ Da je Prešeren že v dijaških letih rad pogledal za kakšnim lepim ženskim obrazkom, potrjuje sam, ko piše dne 14. marca 1833. Čelakovskemu, «de se mu je ljubezen z' nekakšino Gospodično v Gradcu le zavolj tega poderla, ker ji je premalokedaj pisal»,²⁶⁹ označujoč na ta način sam površnost in vnanjost teh in takih mladostnih znanj.

²⁶⁷ Ernestina Jelovšek, o. c., str. 10.

²⁶⁸ Ibid., str. 12.

²⁶⁹ ZMS., VI., str. 180. — To razdrto graško ljubezen omenja Prešeren tudi v pismu na Čopa z dne 24.—31. marca 1832., ko mu piše iz Celovca v Ljubljano: «V Gradec si ne upam nič več pisati.» (Ljub. zvon, 1888., str. 691.) Istemu Čopu piše iz istega mesta dne 5. februarja 1832., da je tu neka Celovčanka napravila nanj takšen vtisek, da «ne sme nekdo o njem nič zvedeti.» (Ibid., 568.) Dalo bi se tu misliti na «lepo Reziko nemškuto», ali pa morebiti na — Julijo. V dobi, ko je Prešernu «trideseto leto predla Parka», pa pravi sam vzvišeno šaljivo, da «nobena ga deklet še ni ljubila.» V sonetu «Dve sestri videle...», nastalem najbrž leta 1831., sicer trdi, da je pobegnil pred pogledom neke lepoticke kakor srna «v prejšnjih časih osterljena», vspomnivša se «stare rane.»

A ta «stara rana» je po vsej verjetnosti izraz poetične hiperbole; več dejanske resnice pa bo v Prešernovi stanci iz istega leta 1831., ki je najprej bila brez naslova in jo je poet pozneje značilno naslovil: «Prva ljubezen», menim v naslednjih treh verzih te pesmi:

Z enointridesetim letom pa je dospela Prešernova idealistično-duševna in krepka čutno-fizična natura do silnega moškega izbruha, njegovi duševni toki in prirodni soki so se razcveli v krasno, opojno cvetko njegove ljubezni do Julije.²⁷⁰ V osmrtnici, posvečeni Čopu, govori Prešeren o silnem «notranjem žaru» (innere Glut) ne samo Čopove, ampak pač tudi svoje prirode. Pri oznaki pesnikove ljubezni do Julije, si ne moremo misliti, da bi bil žarek, ki je tako sijajno obžaril Primičevo hčerko, iz Prešernovih prsi šinil na dan samo zato, da doseže in obsine njo, o kateri se nam sporoča, da je bila res nežna, a niti ne posebno lepa devojka. Popek je dosegel štadij, v katerem se je moral razviti v cvet, in hčerka ljubljanskega trgovca je bila pač tak vnanji in vidni povod, kakršni so bili vsi formalni vzorci, ki si jih je Prešeren izposojeval od romantike in nji priljubljenih pesnikov, zlasti od Italijana Petrarka, po čigar vzgledu tudi Prešeren s srcem za ljubljeno damo užganim «ji želi v ljubezni služiti» — prav po trubadursko. O kakšni zavestni pesniški fikciji seveda kljub temu ne smemo govoriti. Da Prešeren ni bil sanjač, ampak krepko konkreten človek, da je tudi Julijo resnično ljubil, to dokazuje dokaj konkretnih podrobnosti v njegovih pesmih.²⁷¹ A Prešeren ni ljubil samo take Julije, kakršna je posedala v družbi staromodnih tet in ljubljanskih dam, ki «so si brusile jezike in si štele na perste per kafeti, kar jih ni in kar jih je ljubil device», ampak on je v nji ljubil

«Domače sem lepé poznal dekleta,
dežel sem tujih videl hčere zale;
bila srca ni prostost men' odvzeta.»

S to pesmijo datira začetek ljubezni do Julije. (Prim. o tem dr. Žigonovo temeljito razpravo «Letnica 1833. v Prešernovih Poezijah» v ČZN. 1906.)

²⁷⁰ Podrobnejšo analizo Prešernovega razmerja do Julije in Ane glej v moji razpravi «Drama Prešernovega duševnega življenja» v posebni številki «Naših zapiskov», III. (1905.), št. 10 in 11.

²⁷¹ Proti Stritarjevi proglasitvi Prešernove ljubezni do Julije za zgolj pesniško fikcijo, za kar bi to ljubezen svojega očeta rada proglasila tudi Ernestina («Spomini», str. 7), je odločno nastopil Murko v svojih «Mislih k Prešernovemu življenjepisu» (Lj. zvon, 1901., str. 134.) in že poprej v svojih univerzitetnih predavanjih; v istem zmislu je razpravljal o tem ljubezenskem vprašanju prof. Korš v uvodu k svojemu ruskemu prevodu Prešerna, v delu, za katero mu je pisec teh vrst dobavljal gradivo. Dalje prim. V. Steska (Kat. obzornik, 1901., str. 27.), dr. Tominšek (Lj. zvon, 1905, str. 544.) in dr. Žigon (v citirani razpravi).

kot v vidni realizaciji obenem vse one idealistične pritikline, s katerimi — vzetimi iz svoje prepolne idealistične duše — je bil on sam obdal predmet svoje ljubezni. Prešeren je gledal «sled sence zarje onstranske glorijske», vtisnjene v oltar, ki si ga je bil naredil iz Julije. In ko je gledal to po svoje in iz sebe narisano «podobo nebeške lepote», so se mu hladile želje «ljubezni verne», to je: njegovega idealističnega stremljenja po lepoti. Julija je dala njegovemu idealu realno »ime«, in pesnik se morebiti niti sam ni zavedal, da zliva z lepoto ideala, nosečega slučajno ime «Julija», v en akord lepoto noči, svetle zarje, dneva porodnice, jutra, poldneva, mračnega hladu večera, samote, nepokoja mesta, rože, tice, vsakega kamena, z eno besedo: lepoto vsega vidnega sveta, od katere je imel pesnik v duši neminljiv, neizbrisljiv občutek in o kateri je bila pravzaprav v njegovih pesmih «vedna, sama govorica». A «gospod» vsega tega poslednjega ni bilo že več Julijino «ime», ampak v to «ime» zajeta ona idealistična težnja, s katero je pesnik obdal svojo nezavestno iluzijo. Ko je pozneje spoznal to iluzijo, je pesnik mirno ločil realno podlago njeno — «lepo stvar» — od tega, kar ji je bil dodal iz svoje duše, od ~~A~~ «božtva».

Ljubezen do Julije je pomenjala za Prešerna ono srečno zlitev njegovih čuvstev in čutov, s katero je razmeroma še mladi pesnik tako zmagoslavno krotil in uglašal «življenja zmede». Bila je ta ljubezen zanj kombinirani žarek one «svetlobe zorne», o kateri pravi:

«Le nji teme kraljestvo je pokorno,
samo njo ubogajo viharjev sile.»

Bila mu je ta ljubezen «zvezda na visokem nebu». In naj je še tako razsajal «piš ob hudi uri» lastnih instinktov, in naj so se še tako «tepli valovi» in je «udarjal grom» sodobne splošne reakcije predmarca, pri svitu te zarje je «na razjasnjem azuri» njegove duše kraljeval mir in na morju javnosti in v kotlu njegovih čuvstev in nagonov je utihal zanj šum viharja. Prešeren je že takrat vedel, da so slučajne sestavine in slučajni odnošaji realnega življenja, ki sodoločajo individualno življenje visoke, idealne osebnosti, sovražni in nasprotni idealističnim težnjam njenim — o tem spoznanju priča njegovo mladostno «Slovo od mladosti» — vedel je torej že takrat Prešeren za «jezo sreče», t. j. usode, a takrat je imel še oči uprte v svoj realizirani ideal in je mirno rekel:

«Ak' še tako vihari jeza sreče,
nebo se koj zvedri krog moje barke.»

01. 59/6
V teh dveh stihih vidimo Prešerna še v polni idealistični samozavesti kot krotitelja '«jeze sreče», kot polnosilnega gospodarja «barke» svojega življenja. Toda pesnikova ljubezen ostane neusliššana, in sicer v oni moški dobi, ko njegova krepko-čutna natura ne more več živeti od samega «neba», ko njegova noga stremlje po tem, da stopi na «zemljo». «Svetloba zorna» Julije se začne zavijati v zemeljske megle. In ko se mu že oddaljuje izpred oči, se mu pogled še enkrat upre v njegov ideal, in najlepša njegova pesem mu prikipi iz prsi: «Sonetni venec», v najbolj belem marmorju okameneli oni hip, ko

«Sijalo solnce je podobe zale,
pogleda tvoj'ga pil sem žarke mile,
ljubezni so cvetlice kal pognale».

A obenem so v tem ljubezenskem spomeniku že začrtane sence one noči, v katero je imel pesnik pasti poslej:

«Zbežale so te sanje kratkočasne,
biło blisk nagel upanje je celo,
ki le temnejši noč stori, ko ugasne.»

Pesnik, kakor da bi čutil, da se s tem spomenikom, nagrobnikom svoje ljubezni, poslavlja od svojega ideala, krasnega, a zanj težkega kot gola, večna, neizpolnjiva ideja, da se poslavlja v korist resničnega življenja, «življenja noči», v katero kmalu «noben žar'k ne bo svetil», v korist realnosti, razločujoče se od idealnosti kakor se razločuje teléga od zrakoplova.

Prihajal je čas, ko je začela Prešernu postajati njegova idealna ljubezen težka, mučna in bridka kakor «solz grenkih kupa». Njegova zdravočutna priroda je začela spraševati po ženski, ki bi mu bila dušna in telesna družica. Bližal se je odločilni trenotek, ki je zahteval od Prešerna, da združi idealne zahteve svoje duše z realnostjo, da stopi na trdna tla. Ta prehod se ni posrečil pesniku. Morebiti je bila že sama po sebi premalo v soglasju njegova vnanost z njegovo notranostjo, da bi bil mogel upati na vsaj približno duševno in telesno ter socialno enakorodnost, saj smo čuli, da je Chrobatu govoril o «kaki hišni». Tudi je bil padeč njegov iz nebes na zemljo v Julijini ljubezni prestromglav, da bi se bil mogel ustaviti v primerni višini. Bodi temu kakorkoli:

Prešeren, poprej — z očmi, uprtimi v zvezdo «visoko na nebu» — gospodar «barke» svojega življenja, se sedaj zlije z realnostjo, z elementom in postane val, ki ga giblje element in goni vihar. Pesnik stopi v intimno razmerje z Ano Jelovškovo, mladim, čednim dekličem, do neverjetnosti naivnim, malo inteligentnim, pri svojih in pesnikovih treh nezakonskih otrokih skoro nesrečnim bitjem, ne osrečujočim tudi pesnika. Prešeren je poizkušal Ano izobraziti, nosil ji je knjige, vodil ž njo prosvetljene pogovore, dajal ji novcev, da bi hodila v gledališče. A kakor pripoveduje njena hčerka Ernestina, se zdi, da je hodila Ana menda rajši kramljat h gledališki gostilničarki in dajat pri zopetnem svojem blagoslovljenem stanju ljudem v zobe sebe in njega.

Spoznavši brezuspešnost svojih visokih prizadevanj, zvezati svojo življenjsko usodo z bitjem svojega idealizma, se je Prešeren združil z navadno Bzemljanko, odpahnjena od «božtva» se je oklenil «smrtnice» Ane in se zapletel v težke brige in bridkosti, ki jih je nosil možato, čeprav s sklonjeno glavo in ginečimi življenjskimi silami. Namesto prejšnje idealne «solz grenkih kupe» hrepenenja je pil sedaj iz še grenkejša realne lončene posode življenja. Globok pogled v to trpko stanje, v katero je bilo privedlo to razmerje Prešerna, nam nudi «čudovit in skrivnosten» dogodek, ki ga po materinih lastnih besedah sporoča v svojih «Spominih»²⁷² pesnikova hči: «Neko nedeljo popoldne je prišla (Ana) k njemu; bil je nenavadno dobre volje. Dejal je, da se čuti zelo srečnega, da ima hčerko; kadar umrje, bode vsaj kdo plakal za njim. Tudi ti boš jokala; izpoznaš še-le, kaj imaš, ko me že več ne bo, kajti sedaj me ne umeš! ... S tem sem le hotel reči, da sem srečen, ker imam bitje, kateremu je moje življenje res potrebno ... O, ko bi tudi tebe mogel res osrečiti!» — ,Vzemi me, saj veš, da bi bilo to moja največja sreča.« Prešeren je globoko vzdihnil, podprl se s komolci, zakril oči ter se zamislil. Črez dolgo se je sklonil — bil je za deset let starejši. Nato je vstal, prijel mojo mater za rameni ter jo potisnil ven rekoč: ,Idi sedaj...!»

Sedaj, ko smo se v glavnih obrisih seznanili s Prešernovo osebnostjo v njenih prirodnih sestavinah, nagnjenjih in svojstvih, lahko pristopimo h kratki označbi najizrazitejših poti poetove misli, h karakteristiki one končne zaokrožene duševnosti, ki ji pravimo svetovno naziranje.

²⁷² Ernestina Jelovšek, o. c., str. 46.

598 Prve direktive Prešernovemu pogledu na svet in življenje je dal brezdvomno Matija Čop, ki je kot bivši dunajski modroslovec in za profesorski izpit iz klasične filologije se pripravljajoči ljubljanski teolog sigurno mnogo občeval z višjegimnazijcem in ožjim rojakom Prešernom, kakor je to delal glasom znanega nam pisma v tem času z Goričanom Saviem, zanimajočim se za literaturo. Od Čopa se je Prešeren po vsej verjetnosti že v teh letih navzel globokega zmisla za najboljše poete grškega in rimskega klasicizma, zlasti za elegike, tako mnogo govoreče tudi umu in srcu tedanjega modernega človeka. Nemška romantika s Friedrichom Schlegelom na čelu je baš takrat vzbujala nov interes za proučevanje staroklasične literature. Lehko si mislimo, da je Čop že takrat zainteresiral mladega Prešerna tudi za starejšo italijansko poezijo, za katero je istotako kazala takrat gospodujoča nemška romantika posebno umevanje in navdušenje. *Čop T. Preš. v. Nemška Ital. p.*

599 Veselje do izobrazbe v materinem jeziku so budila v tistih letih predvsem predavanja Metelka, prvega od države nastavljenega javnega predavatelja slovenščine na Kranjskem, in sicer na ljubljanskem bogoslovju. Ta predavanja so smeli v zmislu najvišjega odloka z dne 26. decembra 1815. poslušati tudi dijaki liceja, tedanje gimnazije. Kakor trdi Marn,²⁷³ je tudi Prešeren poslušal Metelka, ki je bil začel s svojimi predavanji dne 16. aprila 1817. To stolico slovenščine je bil s pomočjo Kopitarja izposloval in predavateljsko mesto na nji pridobil Metelku ravnatelj filozofskih študij ljubljanskih, Matevž Ravnikar, ki je med leti 1815.—1817., stanujoč z Metelkom, semeniškim ekonomom in spiritualom, pod isto semeniško streho, pisal svoje «Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi», polagajoč zlasti s to knjigo one smernice razvoju knjižne slovenščine, po katerih si je pridobil v slovenski literaturni zgodovini ime «očeta slovenske proze». Ravnajoč se po zgledu onega Ravnikarja, ki si je bil svoje jezikovnorazvojne smernice priredil po Kopitarjevih nasvetih, se je oprl Metelko s svojimi duhovniškimi učenci na preprosti in nepokvarjeni jezik kmeta, ne prihajajočega mnogo v dotiko z mestnim, slovenščino kvarečim prebivalstvom. Uspeh te stolice je bil velik. Skoro se je razlegla s prižnic cele dežele enotnejša, slovniško pravilnejša in blagoglasnejša slovenska beseda. Pa tudi v novih, v prvi vrsti nabožnih knjigah, ki so jih začeli v obilnem številu pisati in izdajati Kopitarjevi, Ravnikarjevi *Metel. Pogovar. pred. 1817 m. Ravnikar.*

²⁷³ Jezičnik, IX., str. 28.

in Metelkovi učenci, se je razodeval isti jezikovni napredek. Ko pride stvar enkrat v tok, običajno ena ^{evolucija} evolucija brzo vodi za seboj drugo. Laiški učenci, po teh učiteljih v slovenščini vzgojeni in zanjo ogreti, so se že po dobrih desetih letih tako izpopolnili, da so — po pravici čuteč se ne nižje od svojih nekdanjih učiteljev — posegli po novi, višji stopnji razvoja domače literature. In na čelo te nove evolucije in v opozicijo s staro staj stopila baš Čop in Prešeren z almanahom «Čebelico». Toda o tem pozneje.

Kar se tiče Prešernovega svetovnega nazora, si moramo misliti, da je prinesel poet že iz dosedanjega drugovanja s Čopom neko izvestno orientacijo v pogledu na svet in življenje. Ta je mogla sloneti edino na staroklasičnem naziranju z vzbujenim zmisлом za naziranje romantikov, polagajočih baš v tistem času ^{Starogrški romantik} v mnogem oziru mostove med svojim in starih Grkov duševnim svetom. — V jeseni 1821. je prišel Prešeren na Dunaj, v široki svet, v ozračje misleče avstrijske mladine, v dotik z oficialnim duhom časa stare generacije in v kontakt z opozicijskimi težnjami mladega pokolenja, v ono gibanje, ki se je bilo začelo s kongresi in končalo z revolucijo leta 1848.

Tresljaji tega pokreta izpreletujejo in napolnjujejo tudi Prešernovega duha. Prešeren je na lastne oči videl, kako se je zaključeval sredi maja 1821. v Ljubljani eden izmed kongresov. Videl je razsvetljena okna, za katerimi je Metternich s pretkanimi zvižčami pridobil diplomate Evrope za to, da se skujejo in nadenejo verige narodom. Ko je prišel Prešeren na Dunaj, je tu našel docela drugačno tendenco na barometru družabne atmosfere, zlasti med mladino, nego je bila ona, ki bi jo bil našel, recimo, deset let prej. Desetletje prostovoljnih pridigarjev, vedre restavracije katolicizma, je bilo pri kraju. Med dunajsko inteligentno mladino je bilo sedaj zavladalo mnenje, da je Metternich zato pripustil redemptoriste in jezuite v državo, da izvrši «neki teman, velik načrt vlade», stremeč po tem, da s pomočjo duhovnih redov in bratovščin izvede vseobče duševno robstvo.²⁷⁴ Tudi je vedela ta mladina, da redemptoristični konvertiti v sporazumu z Metternichom ustanavljajo takšna vzgajališča, kakršno je bil znani nam Klinkowströmov zayod. In ako se je slučajno sama vzgajala ali ako je sama poučevala v takih zavodih, je začela kazati odpor proti temu izrabljanju vere v reakcijske državne svrhe. V tem svojem odpornem zalefu se je

²⁷⁴ Prim. Eugen Guglia, l. c.

začela ta mladina obračati proti veri sploh in se oklepati smelega, čeprav neredko brezciljnega «freigeistovstva». Tipični predstavitelj te mladine je renitentni Klinkowström²⁷⁵ov gojenec grof Anton Auersperg, poznejši pesnik Anastasius Grün. Auerspergu pa je bil v imenovanem institutu inštruktor in drug — naš Prešeren. Prijateljstvo in somišljeništvo, razvivšje se med obema mladeničema, je bilo tudi vzrok, da je moral naš pesnik stran od Klinkowströma. Veleinteresanten dokument o tem dogodku iz Prešernovega življenja tvori Golmajerjevo pismo Čopu z dne 15. januarja 1824., ki ga je leta 1902. odkril v Čopovi zapuščini pisec teh vrst.²⁷⁵ V tem pismu Golmajer poudarja zlasti naslednje, za naša izvajanja važne stvari: «Prešeren je presvoboden in preodkritosrčen, da bi mogel ostati v tej hiši, zakaj tukaj je exempli causa kakor v kakšnem semenišču; kdor se zna bolje hliniti, ta boljše izhaja. Liguorijanci so se menda popolnoma polastili Klinkowströma; on sam ima seveda pri tem najboljšo voljo, kljub temu ne ustvarja drugega nego hinavce, ne izvzemši inštruktorjev; mi učitelji smo na boljšem, pri nas zadostuje, ako točno prihajamo in ne oznanjujemo nevere in krivoverstva. Prešeren pa je n. pr. bral premalo molitvenikov kakega Passyja ali Frinta²⁷⁶ in drugih duhovnih nabožnih knjig ter se preveč ukvarjal s posvetnimi, grškimi in latinskimi klasiki, s Homerjem, Hesiodom, Evripidom, Sofoklom, Plavtom, Tibulom, izmed katerih so zadnji nekaj posebno pregrešnega, ker vsebujejo komedije. Vedeti moraš namreč, da ne sme hoditi noben gojenec zavoda, kakor tudi noben inštruktor, v gledališče, naj bi se predstavljalo tudi najboljše delo. Semtertja je Klinkowström pri Prešernu našel tudi druge knjige, kakor Boccaccija, Guarinijevega ‚Pastor fido‘, Ovida itd. Tudi ni hodil Prešeren nikdar k izpovedi ter k obhajilu in ne vsak dan k maši, premalo mu je dvoril. Zadnji udarec pa mu je zadala ta okoliščina, da je čital grof Auersperg knjige iz njegove knjižnice, pri čemer je naletel tudi na pregrešne, ker je imel od Prešerna ključ do njih; to je dalo Klinkowströmu povod, Prešerna odpustiti.»

V tem Golmajerjevem pismu so za naša izvajanja pomembe polni zlasti podatki o tem, kako se je Prešeren kot pravi Čopov učenec tudi za časa svojega dunajskega jurističnega študija še nadalje bavil s čitanjem in proučevanjem staroklasičnih pisateljev,

²⁷⁵ Priobčil je to pismo L. Pintar v «Ljub. zvonu», 1902., str. 633.

²⁷⁶ Prim. gori str. 81.

freigeis

Anast.

Golmajer - pismo

Golmajer
tudi v
učitelj

(!)

N. 10

h katolicizmu in veri. Kakor smo čuli, so to delali povečem v starejših svojih letih kot disidenti in utrujenci dokaj razuzdanega mladostnega življenja, stremeč po novih sublimnih užitkih in senzacijah. Prešeren je temeljil kot sin mladega, prirodnega naroda preveč v zdravi čutnosti, tudi je bil vzgojen preveč ob lepoti krepkočutne grške antike,²⁸⁰ da bi bil prenašal poetične doživljaje svoje duše v nadnaravne sfere, ko se je lahko pesniško izživljal bodisi v neposredni narodi, bodisi v onih oblikah, v katere sta bili narodo dvignili in jo poplemenitili antika in italijanska renesanca.

Kljub temu pa se mora reči, da je Prešeren v mnogem oziru sin nemške romantike, čeprav ne zgolj njen pevec. Kakor nemški in sploh vsi romantiki je tudi Prešeren poet čuvstva par excellence. Ta pesniška struja je očitno tudi bila, ki ga je napolnila z ljubeznijo do vsega ljudskega in narodoslovnega, posebno pa z 595 zmislom za narodno pesem. Primeriti je treba samo njegove čudovito lepe prepesnitve narodnih pesmi, n. pr. «Lepe Vide». Pri romantikih se je Prešeren naučil tudi ceniti umetnost in staviti njen pomen na najvišjo stopnjo duševnosti. Od romantikov ima tudi svojo univerzalnost. Kakor pesniki te smeri išče tudi on umetnostnih oporišč v tujih literaturah, vendar bolj v oblikah, nego v vsebini. Z ljubeznijo do romanskih poetov so brezdvomno Čopa in njega napolnili nemški romantiki, n. pr. do Petrarka, katerega je A. W. Schlegel mojstrsko prevajal, do Guarinijevega «Pastor fido», priljubljenega vsem romantikom, do Boccaccia itd. — Temeljito pa se loči naš gorenjski fant od onih utrujencev rafinirane kulture, ki so stopnjevali fizične doživljaje v neke sublimne in se dajali za to ceno duševno vezati. Zato tudi spirale Prešernovega duševnega razvoja niso tako skodržane, ampak celo takrat, kadar štrle proti obupu ali se povešajo v resignacijo, prirodno enostavne in klasično umerjene. Večina nemških romantikov je iskala v starejših letih stalno nekega miru in novega užitka v bolj ali manj vnanjem katolicizmu, dočim je Prešeren samo mimogrede posegel po podobnem «leku» in «hladilu». Vobče pa je ostal Prešeren vse svoje življenje «Freigeist», kar pri njem ne pomeni človeka vulgarnega pojmovanja te smeri, ampak «samostojno mislečega»

²⁸⁰ K poznanju tesne zveze Prešernove poezije z antiko z ozirom na pesniško dikcijo prinaša nekaj doneškov L. Pintar v svojih «Književnih drobtincah» (ZMS., IV.); o njegovi idejni potopljenosti v duševni svet starih Grkov in Rimljanov govori dr. Puntarjeva knjiga: «Zlate črke na posodi Gazel» itd.

človeka. Zato pri Prešernu zastoj iščemo eksaltacij raznih nemških romantikov. Mladi Prešeren, ki je rajši izgubil košček kruha, nego da bi hodil po pobožnjaških kolotečinah umetnostnih kalkulantov in konvertitov, je moral v tem oziru čutiti naravnost odpor, tako, kakor ga je čutila v dobi, ko se je on na Dunaju šolal, vsa dunajska mladina, ki je — kakor smo čuli — leta 1809. še oblegala kateder A. W. Schlegela, leta 1827. pa pustila njegovega brata Friedricha predavati pred praznimi klopmi. Z ozirom na svetovno naziranje je moral Prešeren — podobno kakor Grillparzer²⁸¹ — o romantiki misliti, «da je nezdravo omahnila nazaj v temo in vražarstvo».

Vsa znamenja kažejo, da so simpatije mladega Prešerna veljale oni delni struji nemške romantike, ki je v nasprotju z glavno Schlegelovo šolo v svojih stremljenjih predvsem podčrtavala narodni značaj ter svobodomiselne tendence, t. j. takozvani «švabski šoli» z Uhlandom na čelu. Podobno kakor v pesmih Grüna in Lenaua, se čutijo razločni sledovi Uhlandovega vpliva pri Prešernu²⁸² in Stanku Vrazu. Uhlandova poezija odmeva od prostodušja, veselja, mladosti, zdrave ljubezni, želja in sladkih bridkosti srčnega nagnjenja. Podobno tudi Prešernova v prvi dobi.

²⁸¹ Prim. A. Sauer, Grillparzers Gesammelte Werke, predgovor str. XXVI.

²⁸² Naj navedem iz Uhlanda samo par sozvočij v dikciji:

«Ihr Saiten, tönent sanft und leise» (Teelied).
 «Dass sie (pesniki) ernst und düster blicken,
 ihre Saiten traurig tönen,
 dass von Lust sie wenig singen,
 aber viel von Schmerz und Sehnen...»

Prešernova pesem «Prekop» močno spominja na Uhlandovo «Des Sängers Wiederkehr». Poznavatelj Prešernovega izražanja takoj nã prvi pogled občuti podobnost dikcije, ako prečita n. pr. takele verze Uhlandovega soneta «Vermächtis».

«So ich Geliebte! der nur dich gefeiert,
 verblute fern von Dir in Liebesschmerzen;
 schon decket meine Wange Todesblässe.
 Wann deinen Sängers Grabesnacht umschleiert,
 empfangen du das treueste aller Herzen
 in des Sonettes goldenem Gefässe.»

Kakor Uhland tudi Prešeren posebno ljubi stanco za pomembnejše, večje snovi; oba pesnika pojeta romance z asonancami, v katerih pa Uhland opeva izključno španske, a Prešeren domače predmete itd. itd.

«Dekletom» kliče pesnik v prvi svoji tiskani pesmi, naj vstopijo v kolo z mladeniči. Še bolj pa so romance takega značaja, da se mora o njih reči, da so napisane v Uhlandovem tonu. Plemenske razlike utemeljujejo seveda tudi izrazito raznoličnost obeh pesnikov. Uhlandove pesmice so bolj vesele popevke nemškega potujočega rokodelskega pomočnika, ki si na daljnji beli cesti kroži številne poskočne «viže» o vincu v obcestni gostilni, o prigrizku v nji in še številnejše o zali krčmarjevi hčerki, ki mu streže. Prešeren pa se kaže v svojih prvih pesmih zdaj kot gorenjski kmetiški fant, ki marsikatero lepo noč presloni in prekramlja pod oknom svojega dekleta, potem zopet kot študent, preklinjajoč na pepelnično sredo Pust, da mu je «mošnjico rejeno djal popolnoma na suho» in omožil njegovo «mlado deklico nezvesto». Iz večine Prešernovih romanc zveni žalost in tožba zaradi hladne in nezveste devojke. Slovenski pesnik se ne raduje tako naivno nad naravo kakor nemški imenovane struje. V tem oziru je spevana Uhlandova poezija popolnoma v duhu srednjeveških nemških spomladanskih praznikov na prostem. Prešeren se nagiblje bolj na jug, se oklepa italijanske umetnosti, ki se izprehaja v umetnostnih dvorcih, noseč pod gubami lepotno zaodetih form od ljubezni ranjeno srce. Njegova ljubezen do pičice nalikuje skritemu žaru italijanskega pesnika, ki se je pri svečani procesiji zagledal v lepo lice device in ga opeval vse svoje življenje. Prešeren ne gre za švabskimi liriki v tem, da bi kakor oni dolgo prepeval o pozdravljanju in poljubljanju na cvetoči livadi, o cveticah, polju, sinjem nebesu in solnčnem zraku — v lehkotnih, poskočnih in pojočih ritmih; on pripoveduje o tem, kako mu je bilo v cerkvi gorje rojeno iz dveh dekliških oči in kako se je vsega njegovega bistva polastila ljubezen žgoča, uničujoča, breznadejna, neuslišana. Ne veseli ga več svet in pisana naroda, v svojo sobico se zapira in izliva svojo boleost v otožne, umetniško spletene sonete.

Prešernova poezija je vzrastla v romantiki, v tem morebiti najkompliciranjšem literarnem pravcu, prebogatem najraznovrstnejših gesel, med seboj pogosto tako različnih, kakor sta si različni že gori omenjeni dve gesli: eno, propovedujoče katoliško versko vdanost, drugo proglašajoče svobodomiselstvo. Dva podobna tečaja romantične struje se nam odkrivata tudi v tem, da romantika izda parolo o svetovni literaturi, o obogačenju domače literarne umetnosti s snovmi in oblikami umetnostnega iskanja vseh narodov in časov na eni strani, na drugi strani pa se potaplja v lokalno

intimnost, v rudimentarno snovanje lastnega rodu, v narodno pesem, običaje, nrave itd. Nekateri romantiki imajo izrazitejši zmisel za ena gesla, drugi za druga. Mislim, da literarna zgodovina še do danes ni do dna izčrpala romantičnih gesel iz enostavnega vzroka, ker je čuvstvo, ta glavni živelj romantike, sploh neizčrpljivo. — V dve veliki četi deli romantike med različnimi drugimi sestavinami tudi bridka, globoka in trpka svetovna bol, disharmonija med življenjem in idealom, najprej med lastnim življenjem in lastnim idealom in potem med tedanjim javnim, oficialnim, političnim življenjem, kakor ga je narodom predpisovala «sveta alianca», in med idealom življenja, po kakršnem so v imenu svojih posameznih narodov stremeli romantični pesniki-preporoditelji.

I Prvi izmed teh dveh čet je stal na čelu veliki Byron, pesnik «bréžupnega in ponosnega, na samega sebe oprtega obupa», pesnik, ki «je ljubil človeštvo in preziral ter sovražil ljudi, med katerimi se je videl osamljenega in zavrženega s svojo ponosno borbo, s svojo nesmrtno boleščjo» (Bjelinskij), pesnik genijalnih del, ki so bila «menschenfeindlich bis zur herbsten Grausamkeit, menschenfreundlich in die Tiefen süssester Neigung sich versenkend» (Goethe). To je bila poezija priklenjenega titanstva, na skalo predmarca prikovanega prometejstva, časovne srčne in umstvene zagrenjenosti. Drugi četi tedanjih romantikov pa je to svetovno bol več ali manj zaslanjala ter odrivala v ozadje neka bližja domača skrb za upostavitev, preroditev in okrepitev plemenske, narodne samobitnosti, katero so izkušali ti pesniki rekonstruirati z namenom, da svoj narod uvedejo v kulturno družino s tem, da so gojili, požlahnjevali svojega plemena narodno pesem, oživljali narodne običaje, nrave itd. K tej drugi četi spadajo skoraj vsi slovanski romantiki, k nji se v starejših, zrelejših letih pridružujejo med njimi celo oni, ki v mladih letih začenjajo kot byronisti (n. pr. Puškin, Mickiewicz). — Prešeren spada po vsem skladu svoje duševnosti in značaju svoje Muze v Byronovo četo. In res se že l. 1833. loti prevajanja Byronove «Parisine».²⁸³ A že samo dejstvo, da si je naš pesnik izbral to Byronovo ljubavno delce v poslovenitev, znači, da on ni bil tolikanj borec javne svetovne boli, kolikor bolj elegik individualnih srčnih kriz in od časa njemu samemu prizadetih bolesi. Obenem pa se Prešeren že v tej zgodnji dobi nagiblje k drugi četi, ko se v družbi s Smoletom mnogo bavi z na-

²⁸³ Prim. Ljub. zvon, 1882, str. 52.

rodno pesmijo, kateri se pozneje po Korytkovem prihodu v Ljubljano posveti še intenzivneje, dokler ne sporoči dne 12. decembra 1843. Vrazu: «Ich arbeite gegenwärtig an krainischen Liedern, die den Bauernburschen gefallen werden».²⁸⁴ V skladu z gesli Byronovega kroga in v soglasju z ideali «švabske šole» pa ostane Prešernu v javnem in zasebnem stremljenju in delovanju trajna zvezda-vodnica — svobodomiselnost. (Dalje prihodnjič.)

²⁸⁴ Glej Ljub. zvon, 1900, str. 821, in primerjaj naslednje razprave: Dr. K. Strekelj, Prešeren in narodna pesem, ZMS., III., str. 1—22; dr. Ivan Prijatelj, Emil Korytko, JMD., XIX., str. 1—24, 79—81; dr. Fr. Kidrič, Paberki o Korytku in dobi njegovega delovanja v Ljubljani, Ljub. zvon, 1910, od 298 str. dalje ter istega pisca doneske v ČZN., 1910, snopič 3.—4.

ALOJZ GRADNIK:

ARDEGAST.

«Pošilja sle k Slovenom nas Bajan,
naš poglavar in obrski kakán,
da zdaj njegovo sprejmete oblast
čez zemljo to, ki bo njegova last.»

Zamislil se je mračen in temán,
potem pa je izprožil svojo dlan
in: «Le kot gostje spréjmite to čast!»
jim je odvrnil strogo Ardegast.

«Kdo je, ki solnce ga obseva božje,
takó mogočen, da nad nami vlada?
Navada naša je, da tuje kraje

lastimo si, ne da nam tujec daje
ukaze v naših. Takšna bo navada,
dokler bo ta-le meč orožje.»

MARIJA KMETOVA:

EMA. (Konec.)

Vsa zbegana priteče Ema na cesto. «Kam bi — po kateri ulici? Domov ne pojdem — od tam me pošljejo v zavod.» Pa se okrene in odhiti po široki cesti, ki leži vsa prešerna in je polna hude, mrzle burje. Ema se drži hiš in gre tik ob njih. Zdaj pa zdaj ji zapre burja sapo, da obstane in globoko zavzdihne. Kakor je bila Ema preje topa, je zdaj polno nemira v njej. «Grem, kamor je, le v zavod, v zavod ne!» sklene in gre dalje, ne vedoč, kam jo privede pot. Lačna je, zebe jo; tenko krilce frfota v burji in trepeče kakor metulj. V glavi ji je čudno vroče, po hrbtu jo pretresa mraz prav do kosti. Oči jo pečejo, a prsti, ti drobni prstki so temno modri in otrpli, kakor bi bili leseni. Mrači se že; tramvaj drevi mimo nje in bulji vanjo velike, skeleče oči. Po cerkvah zazvonijo zvonovi; burja prinaša in odnaša glasove, kakor bi se igrala z njimi. Ljudje hitijo mimo, nihče je ne pogleda. Ema gre dalje, gre in gre in tramvaja ne srečuje več; ljudi je manj in manj. Zdaj zavije s ceste v stransko ulico. Temna je, čudno mrka in votla kakor predor. Tu je manj burje; svetilke mežikajo vse preplašene in steklo trepeče krog njih, kakor bi zrlo v pošasti. Ema hiti bolj in bolj. «V zavod, ne, ne v zavod!» ji brni po ušesih. Kaj vse je slišala od otrók o zavodu? da jedó po kletih, da vstajajo ondi že zgodaj, ko je še tema; da hodijo spat še pri solncu in so zaprti v temnih sobah. Da se morajo učiti, učiti in le učiti in hodijo na izprehode kar v procesijah v čudno nerodnih, dolgih, našemljenih oblekah. Vse take besede jo plašijo bolj in bolj in zdi se ji, kakor da hodi črni, ogromni, hudobni zavod za njo in jo bo objel in jo zadušil še vso živo, mlado. In sama ne vé, kako in kdaj — pred njo je predor, skozi katerega drži pot na drugo stran mesta. Ema obstane ob vhodu in se stisne v kot, v temó, da je nihče ne vidi. Od mraza in gladu drgeče, da ji šklepečejo zobje in ji je v glavi vse prazno, velikansko, kakor bi to ne bila njena glava, ampak neznanska votla krogla. Neka teža leze in leze nanjo, vanjo, skozi in skozi in jo zavije v noč. Nagne glavo in omedli. Ko odpre oči, je vse tiho krog nje, ena sama svetilka se blišči v dalji in pred

njo zija predor kakor velikanska cev. Ema se prestopi opotekaje, napravi dva, tri korake in se nasloni ob zaboj v predoru. Prime za pokrov, poizkuša ga odpreti — in glej — nekdo prihaja s počasnimi koraki. Ema ne mara, da bi jo kdo videl, privzdigne pokrov in zleze v zaboj za delavsko orodje. Še ta misel ji šine v glavo, kako je to, da zaboj ni zaklenjen, a potem ne ve ničesar več, dokler se ne prebudi in se začudena ozre okrog sebe.

«Take skrbi mi delaš! O, le čakaj, saj mi pojdeš kmalu izpred oči!» zasliši mačeho in jo zagleda kraj sebe. Ema plane pokoncu, a v prsih jo zaskeli, da se nasloni na klop, kjer je ležala na policijski postaji, in ne more do besede.

«Kod si se potepala? Zākaj nas mučiš vse skupaj in nam delaš sramoto? Alo, z menoj, domov!»

Mačeha jo vzdigne in jo trdo postavi na tla. Ema se zvrtil v glavi, da omahne, a potem leže nekaj vanjo kakor kamen: vse ji je vseeno, ničesar ne čuti in tudi zavod ji ni več strašilo. Mirno gre z mačeho domov, mirno sedi doma v kotu; tiho je in ne odgovarja na nobeno prašanje. V noči spi kakor mrtva in zjutraj gre tiho z mačeho, ki jo odvede v zavod poboljševavnico.

2.

In zdaj je Ema že pol leta v zavodu.

Ni takó, kakor si je bila mislila, da bo. Ali vendar, nekaj je, da se ji zdi, kakor bi bila kroginkrog obdana z verigami. Vse kretnje, vse stopinje so štete, še celó pogledi ne smejo biti taki, kakršne bi rada Ema. In besede! Te so izmerjene in odmerjene na centimetre; tako se zdi Ema. In tisti prosti čas, tisto igranje po dvorišču, kaj je to? Ko se pa razpredajo pogledi nadzorovateljic od hipa do hipa do vsake njene kretnje, ko ni prostosti za svobodni vzklik, za skok, za veselo besedo! Vsa ta polikana, strogo nagubana obleka; ta beli ovratnik, trdo, gladko počesani lasje — vse to ji je muka, ji je, kakor bi nosila železno srajco. In v šoli; to ni šola, to je ječa zanjo. Vse tako strogo, umerjeno, odmerjeno, da se komaj upa prosto zavzdihniti. In če zašelesti zvezek, če zaškriplje klop — že je tu oster pogled, rezka beseda, ukor. In ta snaga, čistota — to ni za Emo. Saj si ne upa umazati prsta, ne pomečkati krila. V mehkih copatah hodi z gojenkami po dolgih hodnikih, kakor bi ne bila živo bitje, ampak le senca. S tihimi koraki prihaja v sobe, s tihimi, opreznimi koraki stopa po stopni-

cah na vrt, s tihimi besedami šepeče gojenkam. Ema komaj, da se upa nasmehniti, že je vsa zbegana in se boji.

V nedeljo je poklicana v govorivnico. Vesela je; kdo neki bi bil? In ko pride v sobo, zagleda svojo prejšnjo učiteljico. Zdrzne se, srce ji zadrhti, da misli, da ji bo skočilo iz prsi. Že hoče pristopiti, iztegniti roke in objeti gospodično — ali ne — tu je redovnica-prednica, tu nadzorovateljica, ki jo gledata z ostrimi pogledi. Kako bi, kako bi Ema do prostega vzklika, kako do lepe besede? Roke ji omahnejo, beseda zastane v grlu, le oči, oči govorijo. Tudi učiteljici zastane beseda kakor prikovana. Ali potem seže v roko Emi in jo pogladi po laseh. Čisto tiho jo praša:

«Kako je, Ema?»

Ema jo gleda, gleda in ne reče ničesar. Tako je Emi, kakor bi se vse vrtelo krog nje. Rada bi povedala gospodični, da ji je hudó, hudó, da ji je grozno in ne more ostati več tukaj. Da naj jo vzame s seboj v svet — zakaj tukaj ni sveta, ni življenja, tu je smrt in ječa. Vse to hoče povedati, vse to govori iz njenih oči, a iz ust ni besede.

«Ti je dobro, Ema?»

«Dobro», šepne Ema in se ozre na prednico. Ta se smehlja, a v smehljaju je beseda, ki pove, da se Ema ne vede pravilno. Ema čuti, da jo peče v glavi, mučno ji je. Rada bi izginila.

«Ali si pridna?»

«Tako, tako,» odgovori nadzorovateljica, «bo že. Sicer ni, kakršna bi morala biti. In pisavo ima zelo grdo. Vse v packah.»

Učiteljica začuti, da gre to tudi nanjo in nehote se ji zazdi, da je tudi ona kakor zvezana v tej sobi.

«Ema, še bom prišla.»

«Oh da!» zašepeče Ema in pogleda v silnem hotenju.

«Le potrpi, vse bo še dobro.»

Ema pokima, močno stisne roko gospodični in ta začuti vso silno bol otroka, ki trpi — trpi in ne ve zakaj. — Prednica je že nestrpna in pravi:

«Poslovi se lepo, Ema, čas je! — Morate oprostiti,» se obrne proti učiteljici; «v našem zavodu so strogi predpisi, zakaj gojenke so tu, za katere imamo posebna navodila. Saj to niso otroci kakor drugi!»

«Da, da — razumem», povzame učiteljica in najrajša bi se skregala z njo.

«Zbogom, Ema. Potrpi in pridna bodi.»

Ema se nasmehne z onim trudnim izrazom, povesi glavo in se obrne.

«Pojdi!» pravi nadzorovateljica in gre za Emo.

Prednica spremi učiteljico do vrat in je videti slabe volje in v očeh je brati želja, da bi učiteljica ne prihajala več v posete, da ne bo več sprejeta.

* * *

Večer je in gojenke se spravljajo v posteljo. Vse je tiho, kakor je tiha lučka pod stropom. Ta gojenka šepne, ona se zahihita, a takoj utihne, ko pogleda nadzorovateljico. Kakor na povelje se slačijo gojenke, kakor na povelje ležejo in mrmrajoče odgovarjajo:

«Na veke amen. Usmili se nas. — Amen. — In večna luč naj jim sveti. — Amen. — Usmili se nas...»

Ema drhti kakor v mrzlici.

«Kako dolgo še?» premišlja. «Dve leti, so dejali. Zdaj bo kmalu čas. In potem konec? Ali bom prosta? O, prosta bom, moram biti! V šolo ne maram več? Za šiviljo? Ne. To ni zame. Da bi sedela, čepela noč in dan? Ne in ne. Jaz bi bila rada mati in bi imela otroke. Zares bi to rada. Lepo bi bilo. Lepe sobe bi imela. Ah — nič, Bog vé, kaj še bo! Čemu so me dali v ta zavod? Oh, ne — domov ne pojdem več!»

Misel prihaja za mislijo; vsa je še otrpla in trudna.

«Ali tam zunaj je svet! Tja bom šla. Široke ceste, lepe obleke, lepi klobuki. Vse to bo moje. Šla bom, kar šla — kamor že — kmalu.»

* * *

In prišel je dan.

Poslali so po mačeho, pa je ni. In potem izpustijo Emo sólo. Na smeh se drži Ema in hodi po cestah in ogleduje izložbe; dolgo, da je že večer. Bogato vrvi življenje krog nje, luči se grohočejo na ves glas, in kočije so svetle. Mlad gospod se okrene, postoji in se nasmehne. Ema se vzdrzne. Tudi ona se nasmehne. Gospod pristopi: «No, lepa gospodična, greš z menoj?»

Ema ne vé, kako bi. Pa se nasmehne še bolj in prikima. V hipu pride spomin kakor blisk: «Petnajst kron...», a že jo prime gospod za róko.

Ema gre z gospodom.

Dobro zlog - veliko domišljije - malo moralnega strahljivosti

Peto 21

C. GOLAR:

NA STRAŽI.

Li-tai-pe.

Na nebeških gorah ni skopnel še sneg,
 s cvetjem rdečim ni posut peščeni breg —
 ali pomlad piska že na vrbovo piščal,
 ali gorkih še oblakov sever ni poslal.
 V sedlu spimo, sklonjeni na konjev vrat,
 ko pa zjutraj gong in boben zagrmita,
 v nožnicah je mečeva ostrina skrita
 in hlepi črepinjo vragu že razklat.

*Golar je pesnik in nekadašnji
 Peto, 21/10. 921*

IVAN ALBREHT:

TAKO BOLNO . . .

Tako bolno
 se dan preliva v dan,
 s krvjo je eden,
 drugi s solzami opran,
 a srce, slepec blodi venomer,
 da bi skrivnost zajelo
 v prosečo dlan,
 skrivnost krvi, ki tekla je ob Soči
 v Primorju in po gorah Korotana.

Tako bolno
se dan preliva v dan,
 bojazen včeraj, danes že
 grozeča in nevarna rana.

O, molči srce, ker nikdar
ne boš skrivnosti doumelo.

*Vsekako najhujši pevec
 Peto, 21/10. 921*

IVAN ZOREC:

BERA.

(Iz povesti «Zeleni kader».)

Na sopraznik svete Helene dne 15. aprila 1917. leta se je sredi globoke noči usula nagla in silna ploha nad širono prahosto, skozi katero težko in slabotno rine mala železnica iz Prijedora v Knin. Za nalivom je prihrumel divji jug in je otožno zavijal po mogočni hosti.

Pod visokim in košatim drevjem ob železniški progi se je stiskala kakih sto mož močna četa. Nekoliko za njo so v razviti široki vrsti hrzali mali hercegovski konji in žilavi mezgi, vsi osedlani s praznimi tovornimi sedli.

Z desne in leve, odspred in odzad, so rastli iz temne gošče posamezni možje in so se oglašali s previdnim oponašanjem nočne ujede.

«Kje je Gjuro?»

«Spređ!» je zamrmrala senca pod drevesom.

V kratkem blisku, ki je slabotno mežiknil bogve kje, se je posvetilo bodalo na puški tu, se je posvetilo tam.

«Gjuro —?»

«Kaj je?»

Iz teme silnega debla se je dvignil plečat, visok mož.

«Kaj je?» je ponovil.

«Vse je v redu, nič sumljivega nisem dognal; drugi trije še opazujejo.»

«Dobro!» je pokimal Gjuro in zamahnil z roko.

Pozvednik se je obrnil in je odšel v smer, odkoder je bil prišel.

«Četovodje k meni!» je Gjuro zašepetal možu v prvi vrsti in njegovo povelje je šepetaje šlo od moža do moža na desno in na levo.

V nekaj trenutkih so se postavili predenj trije možje.

In Gjuro je ukazal:

«Ti, Lako, s tridesetimi možmi na drugo stran proge; ti, Pavo, prevzameš vso stražo, Stevo ostane pri meni! Pojdite!»

Ko se je Lakov vóđ splazil na drugo stran proge, je Gjuro tiho poklical:

«Paško!»

Vitek, še mlad mož je prožno priskočil.

«Pojdi in poslušaj, ali že bo kaj!» mu je ukazal poveljnik.

Paško se je po mačje splazil do železniškega tira, naglo se ozrl na vse strani in nalahko pritisnil uho na tirnico. Naenkrat se je odmeknil, še enkrat pritisnil uho k mokri tirnici in naglo smuknil nazaj v goščo.

«Gre, že gre!» je zadrhtel pred Gjurom.

Plečati vodnik je tiho zažvižgal. Žvižg se je tiho ponovil onkraj proge.

Četa se je pomeknila k progi in se razvila v dolgo vrsto.

«Paško — luč!» je ukazal Gjuro.

Mož je počenil za široko deblo, tovariš mu je razprostrl plašč čez glavo, da je nevidno in varno prižgal četno svetiljko.

Iz daljave se je zmerom razločnejše slišalo sopihanje železniškega stroja.

Paško je stopil na železniški tir in je začel vihteti svetiljko, ko je sopihajoči vlak privozil v bližino.

Dolga črna kača se je sikajoče ustavila. Veliko svetlo oko ji je žareče gorelo, iz žrela so ji švigale iskre v vročem sopuhu.

Z obeh strani proge, so planili iz gošče silno oboroženi možje in so se vzpeli na vozove; Gjuro se je z levico oprijel za stopnični ročaj stroja, z desnico je nameril proti strojevodji bleščoč samokres:

«Vdajte se! In dol s stroja!»

«Kdo ste —?» je trepetal strojevodja.

«Zeleni kader!»

«O verflucht!» se je ustrašil uslužbenec, debel, zalit mož, in je s kurjačem, ki se je kratko nasmehnil, pokorno splezal s stroja.

Tudi vlakovodja in sprevodniki so se morali zbrati pri stroju.

Gjuro jim je zažugal:

«Kdor bi skušal pobegniti, ga ustrelimo!»

Prestrašene železničarje je obstopilo nekaj oboroženih mož.

Iz gošče so se prerinili vodiči s konji in mezgi in napadavci so začeli naglo izlagati razno blago iz vseh vozov in ga spretno tovoriti na krotke živali.

«Ljudje, to je vojaški vlak, kaj delate?» je ječal vlakovodja.

«Saj zato!» se je nasmehnil Gjuro in je segel v žep: «Tu imate pravilno prejemno potrdilo, podpisano in opečateno po našem glavnem poveljniku, da smo vse v redu prevzeli!»

Vlakovodja je segel po listini in se je nakremžil kakor bi se hotel razjokati.

«Ali se bojite odgovornosti?» je vprašal Gjuro.

«Vojna je in sam Bog ve, ali me ne spravijo pred vojno sodišče.»

«Pa ostanite pri nas! Tudi železničarje bi radi odtegnili vojni službi.»

Železničarji so po vrsti odkimali.

«Ženo imam in otroke...»

«Tudi mi skoraj vsi. Ali vi niste bili v strelskih jarkih in ne poznate vojnega klanja,» je dejal Gjuro in jim obrnil hrbet.

Od zadnjega vlakovnega dela je pritekel kadrovec in je vojaško javil Gjuru:

«V nekem vozu smo dobili dvajset vojakov. Naši ljudje so, Hrvatje, črnovojniki. Razorožili smo jih.»

«Prav. Ali ostanejo pri nas?»

«Skoraj vsi.»

«Dobro; kljub temu pazite!»

«V osebnem vozu smo dobili gospodično, ki je spala.»

«In?»

«Nemka je in potuje v vojaško službo kot pomožna pisarka.»

«Potrebovali bi jo sami. Vprašaj jo!»

V kratkem priteče ravno isti kadrovec:

«Joka se.»

«Vodi me k njej!» ukaže Gjuro in vzame vlakovodji svetiljko iz roke. «Tako vam jo vrnem», ga pomiri.

V vozovnem predelu je vila roke mlada in lepa ženska. Gjuro je dvignil svetiljko in je videl, da je zlatolasa.

«Kdo ste, kaj hočete?» je drhtavo vprašala.

«Gjuro Savić, oddelni poveljnik v «Zelenem kadru» — ne bojte se!»

«Zeleni — kader?»

«Karkoli ste morda slabega slišali o njem, ni resnično. Prosim, ne bojte se nas! — Ali imate potne listine?»

Iz njenih papirjev je videl, da ima pred seboj Ano X, hčerko višjega državnega uradnika v Gradcu.

«Torej kot pomožna pisarka v Albanijo?»

«Dà.»

«Gospodična, ne bodite hudi, da vas ne pustimo dalje.»

«Jezus, Marija in Jožef —!» je kriknila in omahnila na sedež.
«Kaj hočete?»

«Pri nas boste ostali. Kot pomožna pisarka ste vojak in torej moja ujetnica.»

Dekle je še glasneje zaihtelo in se je prestrašeno umeknilo.

«Ne bojte se, gospodična Ana, nihče vam ne bo skrivil lasu. Tam, v vojni ste v sto nevarnostih. Pa tudi drugače vas je škoda; vojna je vojna.»

«Gospod, rotim vas: pustite me vsaj nazaj —!» je ihto povzdignila roke.

«Ne; oprostite, ne morem.»

Ana je pokleknila predenj in glasno zaihtela.

Gjuro se je naglo pripognil, jo dvignil na sedež in ji nežno pobožal roko kakor bi jo hotel prositi odpuščanja. Telo ji je bilo jedro in okrogroudno, samo zdravje, roka pa mehka, nežna in topla. Mladega četnika je tujka ugrela in mu je močno ugajala; za trenotek je pridržal njeno roko.

Lepa ujetnica ga je začudeno pogledala v smehlajoče se lice in kar nehote bi se bila še sama nasmehnila, če ne bi bil v tistem trenotku zunaj počil strel.

Gjuro se je zdrznil in je hitro in odločno dejal:

«Nič posebnega; vendar zdaj nam ne kaže, da bi se še kaj mudili. — Dajte mi svoje stvari, da vam pomagam!»

Gospodična je nehote vstala. Kaj bi se še upirala! Saj ni mogoče. Tudi strel jo je tako oplašil, da bi se bala, če bi jo Gjuro pustil samo. V mlado dekliško srce ji je omamno segla silna čudovitost temne in viharne noči.

Ko sta stopila iz voza, je priteknel Paško in je javil:

«Neki ujetnik, ki se je bil že priglasil k nam, je naenkrat planil v goščo. Prestrelil sem mu nogo.»

«Obveži mu rano in daj ga na konja. Na mojega konja pomagaj pa gospodični. Njen kovčeg spravi k drugim stvarem. — Ali ste vse natovorili?»

«Vse; česar nismo mogli, bomo sami nosili.»

Gjuro je stopil k železničarjem:

«Vozite dalje in ne zamerite, da smo vas mudili. — Še nekaj: ali ste ob kaj, kar je vaša osebna last?»

«Ne!» so mu potrdili in so urno poskakali na svoje prostore. Vlaku je odsopihal, otovorjeno četo je vzela silna hosta.

Gjuro je ogrnil Ano s svojim plaščem, da se ne bi premočila v dežju, ki je neprijetno pršil skozi vejevje. V pretrganih, polglasnih stavkih se je seznanjal z njo in jo pridržaval na levi strani, da ni omahnila z nizkega konjiča, ki je po kozje in v neenakomerni hoji iskal svojo pot.

Vsa četa je molče sledila; pod nogami ji je čvekalo blato, drugače je bilo vse mirno, še konji niso hrzali.

Proti jutru so dospeli do prvih taboriščnih straž, ki so glavnemu poveljniku takoj po vojnem telefonu naznanile Gjurov povratek.

Ko so prišli v taborišče, ki se je skrivalo v zaraščeni dolinici, so se ujetniki čudili strogemu vojaškemu redu in so začeli skoraj misliti, da so prišli med prave in redne vojake.

Po ranjenca so prišli bolniški strežniki z vojaškim zdravnikom in so ga odnesli na pravih vojaških nosilih v čedno bolnico, ki je bila zgrajena iz lepo obsekanih hlodov.

Tudi Ana je strmela in je bila zmerom bolj mirna. Čutila je, da je prišla v čisto nov svet, ki jo je začel silno zanimati. O svoji usodi ni več dosti premišljevala. Oči so ji obstale na Gjuru, ki je dajal kratka povelja.

Zanimiv človek. Obraz mu je gorel, visoka, plečata postava mu je bila kakor vkopana pred poslušno četo. Po zamahljaju njegove roke se je vrsta zgoščevala in uravnavala v določen red.

Z raznih strani so pritekli molčeči ljudje in so se razvrstili ob hrzajoče konje, da bi jih raztovorili.

«Zdaj smo pa spet lepo preskrbljeni!» se je smehljal brhak mož in je smehljaje pomolil skorjico kruha malemu grivastemu konju.

«Lepa bera, res!» se je veselil močan drug.

«Starega bo veselilo, da se je tako krasno posrečilo!» je potrdil vodič, ki je topljal svojega konja po napetem vratu.

Še preden so začeli snemati težke tovore z upehutih živali, je prihitel glavni poveljnik tihega taborišča in je smehljaje pozdravljaj zadovoljne kadrovice.

Gjuro je urno stopil predenj in mu na vojaški način kratko poročal o nočnem napadu.

«Tudi neko nemško gospodično sem zajel, gospod major,» je končal z drhtečim glasom kakor bi se hotel pohvaliti in obenem opravičiti.

«Gospodično —? To ni bilo prav. Kje je?»

Ana je še sedela na malem konju. Ko je videla, da se ji bližata, je spustila Gjurov plašč. V mladostno in čedno lice ji je posvetil jutranji svit, ki je naznanjal bližajočo se zarjo, rahlo rastočo izza daljnega obzorja. Krotka jutranja sapa, nežno otresoča tisočere bisere z mladega zelenja, ji je prijazno dihnila v krepko postavo, pod tenko mestno obleko so se ji visoko dvigale jedre prsi. Brhka ujetnica se je hotela spustiti z mirnega konjiča, a major je urno priskočil in ji je vljudno pomagal na tla.

Začuden jo je pogledal v zardeli obraz:

«Ne zamerite, gospodična, ali prečudno naključje vas nam je dalo. Jaz sem tukaj poveljnik in vam vračam prostost. Moji ljudje vas spremijo do prve železniške postaje še danes, če hočete.»

Gjuro je roteče govoril v majorja, ki je odločno odkimoval.

Kaj sta govorila, ni razumela. Odgovoriti ni mogla, ker se je kar zmedla, ko se je zagledala v zardeli Gjurov obraz in njegove plamteče oči, ki so se željno vpijale vanjo.

«Gospod major», se je nazadnje našla in je čisto mirno govorila, «iz mojih papirjev ste videli, da sem potovala v vojaško službo. V moji domovini je beda, in zaradi bede sem tvegala svoje zdravje in vse.»

«Zelo ste tvegali!» je kratko potrdil. «Ali nimate staršev?»

«Imam. Moj oče je višji državni uradnik in strada. Zato sem se hotela umekniti od naše siromašne mize.»

«Vaši starši niso poznali nevarnosti, v katero so vas poslali.»

«Sila je sila.»

«Čast je čast — pojdite domov, gospodična!»

«Gospod major!» je odločno dejala in se ozrla po Gjuru, ki jo je nepremično gledal. «Če grem od tod, pojdem morda po drugi poti, kamor sem se bila morala nameniti. Ampak vaši ljudje so se vedli ves čas tako spodobno in lepo, da jim tega ne bom pozabila nikoli. Mislim, da bi mi med njimi ne pretila nobena nevarnost. Prosim, pri vas ostanem, če me vzamete v službo vi.»

Gjuru se je zasvetil obraz v silni radosti.

Tudi major, ki bi mu bila neprijetna kaka drugačna odločitev, se je oddehnil. Z lahkim poklonom in molče jo je vojaško pozdravil; potlej se je obrnil do čete, ki je nemo stala in poslušala, čeprav ni razumela tujega govorenja.

«Sokoli moji,» je dejal, glas mu je malo drhtel, «ponosen sem na vas! Ta tuja gospodična vas je pohvalila, da ste se vedli do nje kakor se morajo vesti pravi možje in ponosni Jugoslovani! Hvala vam!»

Četniki so se naglo spogledali, potlej so se jim pogledi skromno pobesili in se spet uprli v zalo tujko.

Po kratkem, ljubeznivem pogovoru z Ano in Gjurom, je major poklical Paška in mu je naročil:

«Vodi gospodično pod moj —, to se pravi, pod Gjurov šotor», se je naglo popravil, «in ji postreži s čajem ali s kavo. Potlej prideva tudi midva.»

Ana je odšla s Paškom. Neka mirnost, neka posebna čudovitost in vroča želja po nenavadnih doživljajih so ji polnile zavzeto srce, po žilah ji je plala vroča, skoraj vesela razburjenost. V domišljiji pa so ji začele vstajati čudovite povesti, ki jih je kdaj brala v starih knjigah. Ta globoka hosta, veliko, skrito taborišče teh skoraj zmerom tihih ljudi, resni major in vljudni Gjuro so se ji zdeli čudovit okvir prezanimive povesti, ki se je začela strahotno zapletati in prekrasno razpletati pred njo, zajeto in ujeta kraljično... Kdo bo junaški princ, ki bo z mečem v roki hotel oteti nedolžno devico močnim, zagonetnim vitezom? In Gjuro ali major ali kdo bo zanjo tvegati silne, junaške rane z mladim, zlatim princem...?

Major in Gjuro sta pregledovala obilni plen.

«Glej, glej — tudi tobaka je dosti; pa čevljev, hvala Bogu; celo nekaj sukanca in perila... Izvrstno, izvrstno! Tu je še zaboj zdravil, ki jih bo vesel naš zdravnik... O, moke in riža in kave in sladkorja kar cela obilica...! Kaj pa je tu notri? Konzerve, mesne konzerve! Dobro, kakor nalašč, saj jih potrebujemo prav krvavo!»

Tako sta se veselila bogatega plena, ko je Savo stopil pred nju in vprašal, kaj naj ukrene z ujetniki, ki so se že napili vonjajoče črne kave.

Vsi trije so obstali pred četico slabo oblečenih, že postarnih mož, živahno se razgovarjajočih s smelimi kadrovc.

«Za vas je konec vojne!» se jim je major smehljal. «Svoji ste med svojimi in nič hudega vam ne bo, če bote pametni in mirni in pošteni.»

Vsakemu je segel v roko in se zanimal za njih osebne razmere.

Med ujetniki, ki so se čisto zadovoljili z nenadno usodo, je bil tudi priletan poddesetnik z znaki enoletnega prostovoljstva.

«To je dobro: v pisarni vas bomo potrebovali. Ali ste zadovoljni?»

«Sem, gospod major.»

«Vi ste bili vodja teh ljudi?»

«Da.»

«Kaj so vsi naši ljudje?»

«Razen enega, ki je primorski Italijan.»

«Italijan? Bolje bi bilo, če bi ga bili pustili.»

«Strahopetec je in kar nori od veselja, da mu ni več treba služiti v vojni.»

«Italijan je Italijan; človek mu ne sme zaupati. — Pavo, pazi nanj!»

«Pravi, da je krojač.»

«Torej v krojačnico z njim!»

«Kaj pa ste vi po svojem poklicu?» je vprašal poddesetnika.

«Bog ve! Pravijo, da sem pisatelj. Včasih sem morda res. Vsekakor sem skušal živeti za umetnost, ki pa me je zmerom prav slabo preživljala. Moje ime je Nikola Zidarić.»

«Kdor za umetnost umira, ne more živeti od nje. Za vsako opravilo so potrebni zmožnost, dobra volja in pogum.»

Zidarić ga je začuden pogledal in je zardel.

Med tem sta se približala katoliški in pravoslavni vojni kurat.

«Poslušajte,» je major nagovoril ujetnike. «Kdor se prostovoljno prikladi v službo »Zelenega kadra«, bo zdaj prisegel, da hoče biti zvest in poslušen. Tisti, ki misli, da tega ne more ali noče, ostane kljub temu pri nas, in sicer kot ujetnik. — Roke gor, kdor hoče!»

Razen dveh, treh, so vsi dvignili roko, Italijan je bil prvi in jo je najvišje dvigal.

Major ga je ošvrknil s temnim pogledom in je prijazno vprašal omahljivce, kaj jih ovira, da se ne prijavijo.

«Cesarju smo prisegli zvestobo, drugemu je ne moremo!»

«Ali niste iz Like?»

«Iz Like.»

«Potlej se vam ne čudim. Ali vi niste krivi.»

Nove kadrovce, ki so bili obeh ver, sta kurata zapriseгла in povabila k službi božji, ki jo hočeta opraviti to jutro.

«Oče, jaz bi rad opravil spoved», je neki novi kadrovec prosil pravoslavnega kurata.

«Dobro, sinko, pojdi z menoj!»

«Tudi jaz, oče», so se spomnili skoraj vsi, ki so bili pravoslavni.

«Pridite, otroci, pridite!» se je pop razveselil in je postrani pogledal katoliškega kurata, ki je pobešenih oči in sam počasi odšel proti bolnici.

Izmed katolikov ni nihče zahrepenel po verski tolažbi.

«Zakaj si se tako bal, da gospodična ne bi ostala pri nas?» je major vprašal Gjura, ko sta ostala sama.

«Všeč mi je in vem, da nam lahko še dosti koristi, če je taka, kakršno si jo mislim.»

«Rajši bi videl, da je ne bi imeli.»

«Če bi odšla, bi šel za njo in bi jo privedel nazaj —.»

«Kaj si ob pamet?»

«Brez Ane bi bil ob pamet in ob mir.»

«Gjuro, nobenega nasilja dekletu!»

«Poznate me, gospod major.»

«Dobro, zaupam ti. — Ali kaj bo reklo moštvo? Kaj bo, če si bo vsakdo pripeljal žensko? In z isto pravico kakor ti?»

«Gospodična je naša uslužbenka in nič drugo. Če bo meni še kaj več, to je v njenih in božjih rokah.»

Major se je kratko zagledal v pošteni Gjurov obraz, potlej se je krepko zasukal na peti in je rekel:

«Pojdi k njej sam in jo pozdravi tudi v mojem imenu!»

STANO KOSOVEL:

KOMU NAJ ŽIJE?

Dete umrlo je... Ona stoji ob njem,
gleda, kot bi ne zaupala več očem
in premišljuje

člene verige usojenih ji nesreč:
kakor srce bi prebadal dvorezen meč,
v prsih ji kljuje.

Kaj so ji dolga trpljenja koristila?
Ali so cesto v prihodnjost očistila,
li darovala

ji odkupnino za bežen trenutek vsaj?
Ali pred svetom nad, ali obljub skrivaj, —
kaj so ji dala?

In če kdo nudil varljivo kraljestvo sanj,
ali še upa naj, še naj veruje vanj
zdaj, ko podrti

njeni gradovi v sipinah prevar leže?
Drzne načrte zapisalo ji gorje
nagli je smrti.

Bitju posvečena se žrtvovala je,
bitju posvečena stiske prestala je,
premagovala

bedo, preziranje, divjo vročino, mraz...
Ah, in zdaj je, sredi vsega — preteč izraz —
roka obstala...

Dete umrlo je... V mrak se odel je svet,
duše prešinja vihar, v srcih nem trepet
rije in rije...

Ni ga več solnca, baržunastih ni več zvezd...
Zdaj, ko več cilja ni, niti do njega cest, —
Komu naj žije?...

*Kaj ste rekli?
Teta, 21/10/92*

A. P.:

LASTOVKA. (Dalje.)

Naletavati je počel slaboten, redek sneg. Pod gorami so se bili zgnetli oblaki v strašno meglo prečudne barve, in grozen piš se je privabil s hrupom in truščem od tam čez dolino. Upognila so najkrepkejša drevesa pod silo njegove teže svoja gola telesa. Zaprasketal je pesek po strehah, zašklepetale so na vodnjaku vse štiri svetiljke, nikoli prižgane. V stranski ulici nekje je pozabljeno okno treščilo ob zid, da so zažvenketale šipe po tleh. Branjevka je zagrnila svoje zaklade in stekla v prvo hišo. Berač je zbežal s cerkvenega stopnjišča tako urno, da so tvorile berglje na eni, in obe nogi skupaj na drugi strani, silen korak. Prestrašen je sfrčal vrabec s ceste pod žleb. Sunek viharja je zlomil curek vodnjaka, da je voda brizgnila daleč na cesto, kjer so jo zgrabili vrtinci in jo razpršili v neviden prah. Moč viharja je namah pometla obrekovavce s trgov in ulic. Vse je izginilo in hitelo zapirat vrata. Hitela je od vodnjaka zadnja ženska, nerodna in debela, z nabuhnjenim krilom.

Tedaj pa se je začul na ulici glas zvončka, podoben angeljskemu joku. Tudi njega je vihar raztrgal in odnesel daleč tja do vrb na mužovini, kjer je izzvenel v tresočem ihtenju, prosečem milosti božje. Tiha tesnoba je legla opravljevcem na prsi in jim ohromela jezike. Preko izpraznjenega trga pa je stopal za cerkvenikom mlad duhoven bledega obraza in velike upognjene postave. Gledal ni ne na desno, ne na levo, toliko da je videl korak pred seboj. Svetostni mrak na njegovem licu je pričal, da mu srce prekipeva blažila božjih besed, namenjenih bitju, ki se za večno poslavlja od zemskega bivanja. Njegove neme molitve ni motil šum viharja, saj je nosil v svojih lastnih rokah gospoda vseh sil, njega, ki edini more podeliti človeku tisti mir duše, ki je njemu tako tajinstveno odseval iz globokih oči.

Otroci na oknih so obmolknili v sveti grozi, njih debele ročice so se plaho sklenile v pobožno molitev. Obrazki so jim izražali neko tujo misel, nepojmovanje, strah pred neznano podobo skriv-

nostne svetosti in moči, nikoli ugledano. Za steklom so se zdeli kakor lepa zdrava jabolka.

Tedaj je naenkrat, v trenutku vse v naravi utihnilo. Kakor bi nebeški dirigent sredi besnečega fortissima te strašne simfonije hipoma naznačil s silnim zamahom veliko pavzo. Za hip je zastal v prsih dih strmečim nad tem čudom božjim.

Jasneje je prodiral zvončkov glas in segal v srca dobrih. Nekaj nevidnega se je vlilo v srca čutečih in zapeklo. Mašnik pa je izginil v veži sodnikove hiše. Vihar je zabučal znova, silneje kot poprej.

* * *

Deklici, ki so ji ob prihodu pomladi še rožice pesmi krasile usteca, so se udrle zdaj solze po lepem licu in nagnila je glavico med roke.

Ločile naj bi se dve srci, obsevani od enega žarka božje dobrohotnosti, pod katerim je samo za dva prostora? Nežno mlado prijateljstvo naj bi se zrušilo v meglen in pust spomin? Zakaj zdaj, zakaj ravno njej? Moč tega prašanja pa ne sega do tistega, ki bi mogel odgovoriti strtemu srcu. In ob takih trenutkih se tudi na najčistejši vesti pokažejo madeži.

Zakaj sem se zbala viharja in nisem šla danes že k njej pogledat, vprašat jo, kako ji je bilo ponoči? Ali sem ji bila zmerom dobra? Je-li bilo to moje prijateljstvo pravo, prijateljstvo najčistejše nesebičnosti, ki je božanstveno, ker je nesebičnost božanstvena? — mar je kaj takega sploh mogoče? Ni li že sebičnost, če se duša nagnjena duši tej zato približa, da išče v njej milozvočnega odmeva v urah hrepenenja, žalosti ali veselja?

Mar je mogel priti ta trenotek, da je pregledala vso resnico nesreče svoje ljubljene prijateljice? Ali ni v svoji sreči in ljubezni pozabila, da vene tam v mračni sobi bitje, ki nikoli ni bilo deležno ljubezni, še očetove ne.

Dolgo, dolgo je slonela mladenka na mizi, potlačena od tiste omotične boli, pri kateri odpove telo pokorščino volji. V prsih jo je tiščalo nekaj trdega: zavest, da se bližajo ure bridkosti, ki otrujejo dušo, ohrome razum.

Zunaj je grmel orkan, trenotki so bežali. Bilo ji je kakor zvestemu slu, ki hiti s silno važnim poročilom, pa mu zapro pot, ko se mu mudi, mudi. Neizprosna vest je tirala ubogo srce pred sodni stol kakor zločinca.

Planila je pokoncu kakor iz sna in pogledala strahoma skozi okno.

Gorje!

Ta šum in hrup, pisk in sik in sneg!

Vihar je bil medtem svojo jezo potrojil in besno udarjal s svojo težko pestjo po strehah. Podivjane sape, nahujskane in razdražene so zacopotale tako togotno, ko da je neviden zblazneli voznik zavihitel nad njimi bič. Vmes se je čul stok trpeče narave.

Toda vest je silnejša od viharja; ona kljuje v srcu, reže, pali, terja kruto svoj dolg.

Ogrnila se je naglo, stekla tiho po stopnicah navzdol in prestrašena obstala.

V veži je udarjal mladenič z nogami ob tla, da je odletaval s čevljev sneg na vse strani.

«Oho, Olga! Kam hočeš, za Boga!»

«Oh, k Emiliji —»

«V takem vremenu? Sam sem se težko ubranil, da me ni treščilo ob tla.»

«Pa če že danes umre?» Zaplakala je.

«No, no, nikar ne jokaj! Saj zaradi tega še ni treba umreti, če koga previdijo.»

«Misliš —?»

Dvoje velikih rosnih oči je zrlo vprašujoče v njega.

«I seveda! Da se danes malo slabše počuti, temu je pač vreme krivo.»

In ko je opazil uspeh teh besed, je še dodal, da izkoristi trenotek:

«Pojdi zdaj lepo nazaj in ko se prevedri, skočiš lahko pogledat!»

Besede iz ljubljenih ust so vselej prepričevalne.

Odšla sta skupaj nazaj.

3.

Popoldne je nastopil v naravi bojni odmor. Olga, ki je tega od svojega zaročenca napovedanega trenutka nestrpno pričakovala, je urno odšla.

Z nemirom v srcu je zletela ko ptica po stopnicah navzgor in našla sodnikovo Nežiko vso objokano.

«O, še nikoli ni bila tako slaba! Zdela se mi je tako čudna, pa sem tekla po gospoda», je hitela pripovedovat stara, zvesta služkinja.

«Ali je bil Vladko že tukaj?» je vprašala naglo Olga.

Nežika je povесila glavo.

«Nikogar ni bilo; želi si miru in prosila je, naj se ne pušča nikdo noter razen vas. Težko ji je govoriti.»

Olga si je obrisala solzo in odšla po prstih proti njeni sobi. Odprla je potihoma vrata in vstopila.

V sobi je bilo polumračno, zavese napol zastrte. Njen pogled je iskal prijateljico. Tam na svilenih blazinah je ležala globoko med uvelimi ramicami lepa, skoro prozorna glavica Emilije. Njene oči so bile zaprte. Olga je presunjena obstala sredi sobe in boječe uprla pogled vanjo.

«Sirota lastavica!»

Emilija je polagoma odprla svoje globoko črne oči in poklicala komaj slišno:

«Olga!»

Priskočila je in se nagnila nad njo.

«Tu sem, saj sem tu, jaz, jaz ničvrednica.»

Skoro je zaihtela. Blag nasmeh Emilijin pa jo je osvobodil srčne tesnobe, porojene iz samoobtožbe. «Sedi bliže k meni! Ne morem glasno govoriti.»

Govorila je tiho, ubito, s presledki. Nagnila je glavico in nadaljevala:

«Zdaj, ko ni več solnca, mi je bilo tako težko, da sem zaželela imeti Boga prav blizu sebe. Pa sva se domenili z Nežiko, in šla je v cerkev.»

Nastal je molk. Čulo se je drobno tikanje starodavne ure.

«Pripoveduj mi kaj, Olga!»

«Saj bi ti, o, mnogo, mnogo, pa se ne upam.»

«Morda pa se ne upaš povedati, da je Vladko tu?»

«Ti veš?»

«Pravila mi je Nežika. — Zakaj me tako gledaš?»

«Saj, saj govoriš —»

«Kako?»

«Kakor da ne veš, čemu je prišel.»

Emilija je brezbrizno obrnila glavico na drugo stran in slabotno zakašljala.

«Čemu res!»

Olga se je zdrznila.

«Moj Bog, saj si mi vendar zadnjič zaupala, kako da si bila prosila papana, naj govori z gospodom županom, da ga pokliče; glej, papa te res ljubi!»

Naglo je okrenila Emilija obraz v stran, vsa izmučena od težkega dihanja.

«Toda — povedala ti nisem, — da je bilo to že pred pol letom, — jeseni. Takrat me ni hotel uslišati, — zdaj pa je naenkrat — tako neusmiljeno dober.»

Pred pol letom! Kakor da jo je nekdo silno udaril po prsih, tako so zabolele Olga te besede.

«Jeseni —?» je vzkliknila s tresočimi ustnicami. V milem začudenju so se ji odprle oči na široko. «Papa me sploh nikdar ljubil ni.»

Kakor po strelu preplašena srna se je dvignila Olga, tako nepričakovano je privrela ta beseda iz ranjenega srca.

«Milka, kako moreš kaj takega govoriti!»

Emiliji se je bradica parkrat konvulzivično dvignila v gubice, koti ustec so trepetaje pali, oči so se ji zablesketale v rosi bridkosti. Toda premagala je jok; okrog ust pa se je pojavila trpkost junaka, preizkušeneva v bolečini in trpljenju.

Olga je strmela vanjo, gledala ji skozi črna okenca velikih oči globoko v dušo in mislila, da ji vidi do dna. Dno pa je bilo le navidezno in je odpiralo pogledu nove globočine, kjer se vsled črnih tmin nič več razločevati ni dalo. Tam so sedeli bodeči dvomi, skrivani od krvavečih ran.

Zamislila se je. Če umirajoči odpuščati ne morejo . . . Pogledala ji je še enkrat v obraz. Emilija je zrla tja nekam v steno, kjer so visele tri slike. Počasi je sledilo Olgino oko njenemu pogledu in obviselo na prvi, ki je kazala njeno mamico.

* * *

Elegantna mlada dama stoji na obali in zre na morsko gladino. Njen pogled je žalobnomil, proseč, kot bi iskal tam v neizmerni

daljavi izpolnitve silnih želj, po katerih hrepeni srce zaman. Na ustnicah ji je razkošno mehak usmev, obsenčen od rahle ironije.

Lepota vabi. Njej je privabila nesrečo. Okrog te krasne ženske so se zbirali tam doli v domovini fini kavalirji. Ona pa, vsa nežna in prelestna, je vzela tega mračnega stebjernjaka. Prikradel se je bil v njeño bližino s priučenimi manirami in zasmilil se ji je bil v svoji revni strasti in hrepenenju po tuji lepoti. Prodala mu je solnce in morje ter s tem storila velik greh, ponevedoma, ker je bila premlada. On pa je zagrešil rop na tujem vrtu, povzročil nesrečo ter preklinjal ponesrečene, če so si upali, občutiti jo v njegovi bližini.

Uboga mamica! Srečna je bila tam, tu pa je hirala med hladnimi gorami. Vselej je bila žalostna, kadar se je morala vrniti semkaj.

Kako živo se spominja Emilija tistih časov, dasi je bila takrat še čisto majhna! O, koliko ji je pripovedovala o morju, kadar sta bili sami! Toliko lepega, da je na koncu vselej odhajala z objokanimi očmi.

To je bil pozni kes po nepremišljenem dejanju. Če pa je prišel v takem trenutku papa domov, je prestrašena obmolknila, vstala hipoma ali pa vprašala nekaj čisto navadnega. Papa je godrnjavo pozdravil in šel molče v svojo sobo, iz katere je prišel navadno šele pozno k večerji.

Konec je bilo lepega pripovedovanja. Mar je zaslutil, da je govorila o domovini? Mamica je postala tiha, mala Emilija pa je boječe zrla v vrata, ki so se zaprla za očetom.

Zakaj je nikoli ni vzdignil veselo na svoje rame, poljubil jo med smehom ali vsaj prijazno pogladil po kodrasti glavici?

Mamica jo je sočutno pogledala, kajti bolelo jo je, da se zaradi nje godi krivica ljubljenu otoku.

In če je papa v svoji sobi knjigo preglasno položil na mizo, zahrkal ali pa počel trdo stopati gori in doli, tedaj se je vznemirila. Kako je stala tam, bleda in plaha, kakor bi v tem krutem molku poslušala očitane brez besed. —

O pestri množici tam doli govori, o njeni ničemurnosti in pohotnosti. O, seveda, tihi dom moj in solidna ljubezen brez hrupa ne miče tako!

Bil je užaljen. Toda, kdo si upa žaliti njega, sodnega svetnika in posestnika, ki se mu daleč naokoli vse klanja?

Mala Emilija pa je spoznala, da je mamičino pripovedovanje skrivnost, občutila je, da v hiši ni veselja, kadar je papa doma.

In če je prišel nenadoma iz sobe kaj iskat, jo je tako čudno pogledal, kot bi iskal v njenem očesu prikrite resnice. Ona pa je vsakokrat umaknila pogled in se ga počela ogibati.

In umrla ji je nenadoma mamica. Pretuja ji je bila še takrat smrt, premlada je bila, da bi verovala v njeno večnost, zato ni zakričala v bolečini. Sirota se je jedva zavedala, kaj je pravzaprav mati.

Tam je ležala, v oni sobi, katero prestopiti se je vedno tako bala, iz katere veje tisti zagonetni mraz, ki hladi dušo, mraz obsovažene tajnosti.

Zakaj ni papa takrat jokal?

V tej atmosferi zamrle ljubezni očetove do nje in do mrtve mamice, je ostala senca. Mala sirotka brez matere, ki je imela le pol očeta.

Ovdovelemu bratu je kmalu priskočila na pomoč sestra, ženska visoke morale, silnih udov in tujih las. —

Emilija je zakašljala.

Olga se je s skrbjo ozrla nanjo in opazila, da so njene oči uprte v drugo sliko.

* * *

Na tej sliki je Emilija kot nežna mladenka. Sama lepota, ljubkost in miloba — kakor mamica. In vendar odseva iz teh velikih temnih oči neka odločnost, ki bi odvrnila sleherno neubrano misel opazovavca, ki bi vsako zlo besedo nevoščljive sovrstnice potisnila nazaj tja v oni kotiček srca, kjer se je porodila.

Prišel pa je čas spoznanja, da živi med hladnimi tujci in zaželela si je svetlobe in ljubezni. Materina duša se je preselila vanjo, preobražala jo in jo polnila z velikanskim hrepenenjem po morju. Začutila je v prsih, da se je polasča neka tesnoba. Tudi ona je postajala nemirna, kadar so odhajale lastovke, kajti loteval se je je strah pred osamljenjem. Spomladi je počela upati, upala je celo poletje in celo jesen, dokler ni prišla zima in ž njo trpljenje.

Saj bi našla utehe, ako bi smela tja, kakor bi jo bila našla tudi mamica, da je smela vsaj tam umreti.

Mamičini stariši so večkrat pisali ponjo, toda oče se ni dal preprostiti, niti odgovoril ni.

Hrepenenje pa se je večalo, peklo in žgalo, kakor solza na rani.

Tedaj se je pojavil on, županov Vladko. Mlad dijak je bil, vitke postave in kodraste lase je imel. Rad se je z njo razgovarjal, zato ji je prišla misel, misel na rešitev. In kar je bila mamica nekoč pripovedovala njej o morju, to je zdaj ona pripovedovala Vladku; z istim ognjem navdušenja, z isto veliko ljubeznijo. Njeno pripovedovanje pa je mladeniča tako omamilo, da je nekoč zaupal očetu, da bi neskončno rad živel na morju. Oče je bil ponosen na sinovo idejo, ker jo je smatral za notranji glas mladeniča, ki naj bi tvoril temelj njegovega poklica.

Med počitnicami sta se z Vladkom shajala na skrivnem in si pripovedovala najlepše stvari o bodočnosti.

Potreba rodi up. Ona je smelo upala, da jo nekoč povede tja. Kot ženko—? Ali ga je ljubila? Ni li morda spoštovala v njem samo tiste moči, ki more udejstviti njene želje? Ne bi ljubila vsakega, ki bi ji pomagal, rešil jo? Uboga lastovka si je želela za solncem, na morje!

Morje, ti mogočno zrcalo neba! Poznala je njegovo tiho veličastnost in angelsko milino, lepoto in dostojanstvenost, morje, krotko in pohlevno, ki nosi udano na svojem mehkem hrbtu težke ladje; morje neizprosnega velikana v strašnem srdu, kadar utaplja svoje sovraštvo v krvi.

Vladko je postal mornariški častnik, njeno koprnjenje je doseglo vrhunec.

O, sem, ostudni rabelj, ki zvabiš svojo žrtev na vrtoglave višine; hinavec, ki skrivaš pred njenim hrepenenja polnim pogledom režeče prepade pod meglo upa!

Teta je bila opazila spremembo na njej in je rohnela. V hčeri je sovražila mater. Pričakovala je pri njej vsak dan izbruha materinih lastnosti. S skrbjo je šla zvečer spat, s strahom je vstala zjutraj in vzgojevala svojo žrtev do upehanosti.

«O, da bi bila jaz že od vsega začetka tu! Tako pa, bogve, če ni že prepozno, če ni ves moj trud zaman.»

Trdo so trkale te besede na mehko srce; besede, njeni duši tako tuje.

Brat pa ji ni rekel: «Saj je tudi moj otrok!» Kajti zgodilo bi se lahko bilo, da bi mu odgovorila kakor že večkrat: «Seveda, ti pa ti! Kadar hočeš pa je tudi tvoj!»

Zato je molčal. Emilijo pa je omrzljivost te ženske dušila. Toda lahko je trpeti človeku, ki upa. —

Olga se je ozrla na njo. Ležala je mirno in dihala težko. Ali je to ona mladenka na sliki? Oni obrazek? Edine oči so ostale neizpremenjene in še v te je legla neka zamolklost. Morda zato, ker zro v tretjo sliko. (Dalje prihodnjič.)

ALOJZ GRADNIK:

KOSTANJEVICA.

Kam si šla Marija v zlatem troni?
Kam ste šli vsi dobri vi menihi,
 pater Oton, Séverin, ki tihi
 bíli ste, ko klas, ki glavo kloni?

Kje begunci večni ste Burboni?
 Kje ljubezni prve moje vzdihí?
 Kje boječi moji prvi stíhi,
 ki sem tu jih bral svojí Madoni?

Groblje le in zevajoče jame.
Povrníla se je zlata vesna,
ali gnezda nima niti vrabec.

Kje je celica zdaj tvoja tesna,
ki v nji mir uživaš? Ali záme
imaš kaj prostóra, pater Škrabec?

J. K.:

LITERARNA ČRTICA. (Konec)

Iz romantičnih krogov je vzniknil klic po novi mitologiji, po taki, v kateri bi se zrcalili vednost in vera naše dobe, analogno kot v antični mitologiji. Schelling (System d. transz. Id.) si misli mitologijo kot spajajoči člen pri povratku znanosti k poeziji in govori o možnosti nove mitologije, ki pa ne bi mogla biti iznajdba samo enega pesnika, temveč celega rodu, ki bo pri tem predstavljal pesnika. Kako bo postala in se razvijala ta nova mitologija, je odvisno od bodoče usode sveta in bodočega poteka zgodovine. Mogoče se je Schellingu zdelo, da je ustvaril on sam v svoji prirodni filozofiji temelje novemu mitološkemu naziranju [Haym, Rom. Schule 710, 904]. A pred izkustvenimi vedami se je razpršil Schellinga sistem v nič, in poezija ni mogla dobiti od tukaj opore. Mlajši Schlegel se je pripravljaj, ustvariti novo mitologijo (l. c. 754 ss.) — ostalo je samo pri sklepu. Tieck, kot resnični pesnik, bi lahko prevedel Schellingove spekulacije v prakso; v resnici ga vidimo eksperimentirati v novelah (Runenberg), s prirodoslovnimi problemi, ki se sicer po svoji neprožnosti protivijo pesniškemu izrabljanju.

Mitološka figura ali perzonifikacija hočeta nekaj pomeniti, sta simbola za nekaj mišljenega; preprosti stavek hoče imeti dostikrat globlji ali drugačen pomen kot čisto doslovni: alegorija.⁵ V simbolistični umetnosti vidimo vspeoredno delovanje teh dveh tendenc. Simbolizem v poeziji in slikarstvu prekorači meje čiste predmetnosti in hoče položiti v podobe in besede nekaj tajinstvenega; simbol je višja potencia pesniškega naziranja in pravcata poezija poezije. Krivo je, izdajati simbolizem za nekako samostojno strujo, ker je vendar samo ingrediens različnih umetniških smeri (romantike, naturalizma, impresionizma itd.); simbol zaključuje ali dovršuje raznoliko obdelano snov; seveda lahko svojo podlago nekako preraste, uduši. To se je vršilo prepogosto v simbolni umetnosti, ki je procvitala v dobi k a i s e r i z m a. Rodila

⁵ R. Galle, Die Personifikation als poetisches Kunstmittel, Leipzig 1888.

se je iz odpora proti edino zveličavnemu naturalizmu, proti njega odurnim aluram, proti neprestanim *m i l o š č i n a r s k i m* pesnitvam. Ko se je pokazalo, da naturalizem ni zmožen za globlje promatranje sveta, je priskočil na pomoč simbol. Narava ni mogla več ostati predmet jasnega in treznega naziranja, temveč se je morala v stilizirani obliki (impresionizem) podrediti višjim vidikom. Postala je simbol tajinstvenih občutkov. Bilo je v zvezi s političnimi in socijalnimi odnošaji onih dni, da je nosila ta umetnost ob sebi znake nesvobode, vezanosti, kljub ponosni zunanji obliki. Z aristokratsko ekskluzivnostjo odkriva simbolna umetnost pravi pomen svojih gesel preko glav ostalih smrtnikov le redkemu številu izvoljencev: onim ostanejo njeni znaki nepojmljivi kot šušljanje vetra ali blebetanje otrok.

Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort
 Sie sprechen alles so deutlich aus:
 Und dieses heisst Hund und jenes heisst Haus
 Und hier ist Beginn und das Ende ist dort.

Tako toži eden zmed zastopnikov te šole: R. M. Rilke, Avstrijec; seveda: kedaj neki je bila v naši nekdanji domovini v čislih jasna in moška beseda!

Ako kje, je morala simbolna manira pognati globoke korenine v slovenski literaturi. Kakor že po naravi nismo odprte narave, tako so preznane socijalne in politične razmere storile vse, da so nas utrdile v naši zapetosti, trdokornosti. Pravi cilji našega narodnega pokreta so morali ostati prikriti ne samo napram tujim mogočnikom, temveč tudi domačim poniglavcem. Preglejte našo poezijo iz onih dni: iz temnih simbolov švigne tu in tam zubelj sovraštva, se zasveti vera in up v bodočnost. Toda naši avtorji nam niso dajali zgolj v političnih stvareh globokoumnih ugank, temveč tudi v drugih manj kočljivih zadevah. Tik pred nastopom svetovne burje je izšel Župančičev *D i e s i r a e* (Slovan 1914): v tej znameniti sliki sodnega dne, ki se gleda v svoji veličastni, statuarni gesti kot bizantinski fresko, se napoveduje (mislim, da ne delam pesmi krivice) naš narodni boj na življenje in smrt: *j a h a č i g r e d o n a d n a s n a p o k o l j*. Toda podrobnejši analizi bi se protivil marsikateri verz: *M i l o s t p l o v e , m i l o s t r j o v e . . .* Dokaj temnih mest o teh poezijah bo šlo za bodoče človeštvo v izgubo, ako se ne najde potrpežljiv *A r i s t a r c h o s*, ki bo porabil svojo bistrumnost za razvozlanje pitijskih izrekov,

ki so jih iznesli ti pesniki. Patrijotske lirike nam svetovna vojska seveda ni rodila (tudi post festum ni stopilo nič na dan); dramatskih peripetij, ob katerih bi se lahko vnela fantazija, ni manjkalo: n. pr. ko so se valile ruske mase med karpatskimi skalami v ogrske nižine in smo pričakovali, da zaslišimo zdaj in zdaj peket kozaških konj in da pljuske val slovanstva tja do puštriških planot: da so smeli, bi gotovo udarjali naši bardi v kruti boli ob svoje harpe, da bi se lahko podrlo jerihunsko zidovje. Pesniški pridobitek svetovne vojske se je oblikoval Ivanu Cankarju v «P o d o b a h i z s a n j»: križev pot človeštva in našega naroda je predstavljen v nizu mračnih, turobnih slik. Kakor mnoga druga Cankarjeva ustvaritev, ne nudi tudi ta čistega umetniškega užitka, ker pisatelj neprestano preskakuje iz naturalističnega žanra v simbolistični in narobe; stotnik n. pr., ki odbira vojake za m a r š - k o m p a n i j e, postane mahoma simbol smrti. Imenovani struji se borita v Cankarjevem slogu za prvenstvo in se ovirata medsebojno v prostem kretanju. Gladka in tekoča povest je vrlina, kateri Cankar ne pripisuje prevelike važnosti; on ne pripoveduje, temveč meditira in se vdaja čustvom; vkljub temu simbolika ne dozori do čiste oblike.

V simbolno obliko je zavil tudi pokaz na vstajenje, osveto: k r a l j M a t j a ž bo nekoč silno udaril — samo kje in kedaj bo to... (V prejšnjih Cankarjevih izjavah o narodnem pokretu opravičena kritika gotovih razmer ni bila vedno dovolj točno oddvignjena od porogljive satire na narodni pokret v obče.) Omenjeno mesto se čita kot pesniški pendant k najvažnejšemu činu naše javnosti v oni dobi: k majniški deklaraciji, ki je tudi nekak simbolno sramežljiv pokaz na naše želje. Jasno in odločno priznavanje pravih ciljev, bi zahtevalo žrtev in požrtvovalnosti...

Tako si ustvari in najde vsako razdobje v umetnosti svoj način izražanja in svoja izrazila; resnični umetniki uveljavijo za neki čas gotova načela in sredstva, ki pa po novi peripetiji dogodkov zastare. Po vsem, kar smo doživeli in videli tekom let, se mi dozdeva, da je zgubila ta smer svojo opravičenost: daš še med nami živi in se udejstvuje ne brez neke kričavosti. Še vedno nam bije na uho simbolistični h i n d e r h o n d e r: godba na valovih, električna žoga... in kar je še takih strahopetnosti več. V sličnih tajinstvenih geslih bo večče uho spoznalo sledove duševne neprostosti, ki onemogočuje prosti polet. Vendar pa kritika ne sme in noče prezreti pesniške darovitosti, ki se nedvomno javlja in se bo

mogoče razcvetela kljub neuspelim prvencem. Sicer so pa znaki, da je simbolizem prekoračil svoj višek in da gre k zatoju. Arno Holz, eden izmed glasnikov te šole, je vrgel v javnost svoj *pandivinium*, *pandaemonium*, *panmysterium*: «Die Blechschmiede» na 516 (!) straneh. To je non plus ultra raznih tipografskih dovtipov in umetnosti, kakor jih ljubi ta smer in satiričnih izpadov na čitatelja, avtorja, umetnost; tu in tam švigne favstovski nasmeh čez pisateljevo lice. A čemu tolik napor za stvar, ki bo živela v bodočem spominu le kot abstruznost? Drugi pesniki vzamejo svoje dolžnosti zelo resno; blazen strah za ljubljene narod navdahne A. Wildgansu verze, ki jih izza Leopardija nismo slišali. Pesniki posegajo v dnevne borbe, obtožujejo, uče in korakajo kot plamteč steber pred svojim narodom.⁶ Bodoča poezija bo morala izvršiti pred vsem eno nalogo: na novo upostaviti človeški govor kot točno, obče razumljivo izrazilo misli. Pesništvo si mora poiskati nove smeri, ako noče zgubiti stikov z življenjem in občinstvom. V vojni vihri je poginila poleg pravih vrednot tudi marsikatera nepristna; vojna je razdrila stare oblike, pa ustvarila nove. V sestavu nove družbe najdete poleg manjvrednega materiala vendar dovolj zdravih in za razvoj sposobnih elementov. Ta družba ne pozna one čustvene in umstvene rafiniranosti kot nekdanjšnja, tembolj pa čišla dušno vrlino, kateri ima sama zahvaliti svoj materialni obstoj in napredek: energično in smotreno delovanje.

A vrnimo se k našemu izhodišču. Umetnost živi od predmetov vsakdanjosti: toda umetniško naziranje sveta se razlikuje radikalno od neumetniškega, realnega umevanja. Tudi umetnost upotreblja pojme kot vzrok,⁷ učinek, čas, kraj: toda tukaj jim je treba odvzeti zemeljsko tehtovitost in jih pojmovati v estetski supoziciji, t. j. kot znake ali simbole realnosti. Vzemite roman najdrznejše realistične ali veristične smeri, ki pa je bil še

⁶ O. Walzel, Die deutsche Dichtung seit Goethes Tod; odstavek: Die Ausdruckskunst.

⁷ Zahtevo je umevati tako, da naj pisatelj zaokroži svojo snov vsestransko in podredi njene dele zastavljeni nalogi. — Problem vzročnosti ima drugačen pomen v drami in drugačnega v pripovedni umetnosti. Ni treba, da je v povesti junak nositelj vzročnosti: lahko ga vidimo pod vodstvom višjih sil. Pa tudi posamične dušne moči v človeku samem lahko nastopajo kot nekak tuj činitelj: našega junaka tira njegova vest — proti njegovi volji in želji v sodišče.

vendar pisan z umetniško ambicijo: vsebina romana se ne da meriti z merilom istinitega življenja. Kar smatramo v romanu kot verjetno in mogoče, bi se nam dozdevalo v življenju naivno, fantastično, in narobe. Kako malo se zavedajo avtorji te razlike, to izpričuje tudi naša povest.

Vzemimo torej odlomek življenja in premotrimo ga z neumetniškega stališča. Zvršil se je umor, storilec neznan. Roka pravice začne delovati, da se doseže zadoščenje. Pred preiskovalnim sodnikom se začne zbirati v tej zadevi kupček aktov. Privedejo osumljence, kakor so jih pograbili na slepo srečo delujoči organi: po vrsti nastopajo kovač Matevž, strojarska fanta, Štrukelj Janez... Toda pokaže se nedolžnost teh oseb, zato jih izpustijo. Novih sledov ni, in akt gre počivat. S l u č a j n o se javi krivec in proces gre svojo pot. Spokorni obtoženec se z a s m i l i porotnikom, da izreko njegovo nekrivdo; a mož se obesi... To je gotovo zvest snimek življenja, taki in slični dogodki bodo zlasti za sodnega praktika nekaj vsakdanjega. Ako ste kako snov tako pripovedovali, kot vir zanimivih dogodkov, nastane povest, koje m o u l e é p i q u e je bila s h e r l o k i j a d a; «Mutasti birič» je v resnici ustvaritev take vrste, dasiravno si je pisatelj sam postavil višje cilje.

Prikazovati življenje v njega neurejenosti in dozdevni ali resnični brezcilnosti, je nedopustno tako s stališča drame kot romana. Umetniška svrha zahteva nekako stilizacijo snovi. Iz razpoložljive mase si izbere avtor določeno število faktov in jih spoji med seboj kot vzrok in učinek, razlog in posledek, namen in sredstvo itd.; tako izbrano gradivo postavi pod nekako osrednjo točko. (Tukaj govorim o najpreprostejših pripovednih umotvorih; vsakdo ve, da je zlasti v romanu lahko več žarišč.) V naši povesti je taka centralna točka podana brez prisiljenosti: to je junakova vest (mutasti birič), s p i r i t u s a g e n s dogodkov: samo da ga je avtor tako prikrič, da ga moraš v povesti iskati z X-žarki.

Kriterij, ali spada kakšen m o t i v (t. j. pripovedni element, zlasti v prvotnem smislu, v kolikor dejanje p o k r e n e) v okvir povesti, je ta: da je v kaki bližnji ali daljnji zvezi z glavnim ali postranskim dejanjem. Ako se ne da opravičiti s tega vidika navzočnost kakega motiva v okviru povesti, naj ga avtor spusti in prihrani za drugikrat, ako misli, da bo človeštvo oškodovano, če ne zve zanj; nobena še tako zanimiva posamičnost (oseba, epizoda...) se mu ne sme smiliti. Kako bi sicer smeli govoriti o

organski zgradbi...? Načrt naše povesti je v tem oziru skažen: cela partija, od početka pa do točke, ko nastopi glavni junak, je nepotreben prizidek, ki ga lahko odmislite brez škode za celoto: to pa je tretjina že itak kratke povesti. Res da pozna epos v svoji laagodnejši tehniki, ki ne sili nebrzdano naprej, temveč dovoljuje oddihe, ukinjenje napetosti, neko posebno vrsto motivov: digresije (odstopi), t. j. napram celoti relativno samostojne odlomke povesti.⁸ A tudi glede teh ima pisatelj v toliko vezane roke, da ne smejo biti brez vsake relacije z dejanjem;⁹ V naši povesti so omenjene epizode brez vsake zveze z dejanjem; nobena izmed teh oseb se ne vrne več na pozornico, kakor bi jo sicer radi še videli.

Pesnik zamisli svoj umotvor kot arhitektonsko celoto, kažočo v bogastvu razpredelbe pravilnost, simetrijo in paralelizem članov. Marsikatera figura in epizoda v pesniških umotvorih se ima zahvaliti za svoj postanek takim elementarnim pogojem oblikovne lepote. Tako prirejanje snovi v umotvor pa ne bo mogoče brez sodelovanja preudarjajočega razuma; toda udeležba tega činitelja pri ustvarjanju nikakor ne pomeni degradacije umotvora, kakor se večkrat trdi in misli.¹⁰ Invencija in prvotno oblikovanje sujeta gre predvsem na stroške pesniške darovitosti, ki javlja v spontanem nastopanju predstav: *spiritus flat, ubi vult*. Obdelovanje tega gradiva se pa vrši ob vzporednem udejstvovanju vseh dušnih sil, seveda tudi ustvarjajoče fantazije. G. Freytagov roman «Soll und Haben» ni zato šibek umotvor, ker se mu da dokazati zelo minucijozno arhitektonsko ogrodje,¹¹ temveč vsled nedostatne tvorne sile avtorjeve.

Te trditve je treba še poglobiti; samo da «Mutasti birič» v svoji enostavni strukturi ne more služiti s pridom kot podlaga raziskovanja, zato se ločimo od njega in prekinemo obenem razpravo.

⁸ Goethe deli motive v pospešujoče (progresivne), zadržujoče in regresivne, ki oddaljujejo dejanje od svojega cilja; dalje motive, posegajoče v preteklost in bodočnost, Briefw. m. Sch. Odstopi se dajo še najbolj posneti pod regresivne motive.

⁹ Kako se je čistilo Puškinovo naziranje glede digresij, kako jih je bolj in bolj omejeval v Jevgeniju Onjeginu, o tem prim. Prijateljovo opazko stran 208 ss.

¹⁰ Prim. Heinejeve «Kunstberichte aus Paris», pred vsem drugi in tretji odstavek njegovega poročila o Decampsu.

¹¹ Seuffert, Germ. rom. Mon. I. 599 ss.

KNJIŽEVNA POROČILA.

Melik Anton. Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. del. Ljubljana, 1921. 284 str.

Med vsemi dosedanjimi poskusi, da se pokaže zemljepis kraljevine SHS, je Melikov najresnejši. Seveda manjka kakor v drugih, tudi v njem še marsikaj, toda te pomanjkljivosti ne gredo na rovaš piscu, ampak pomanjkanju potrebne gradiva. Pri sledeči oceni se bom oziral na to dejstvo.

V uvodu poda pisec sliko Balkanskega polotoka, na katerem se nahaja kraljevina SHS. Njegove severne meje navaja po raznih avtorjih (Fischer, Oberhummer i. dr.) pa tudi po Cvijiću. Zdi se mi, da ni zadovoljen ne z eno ne z drugo mejo, ker pravi, da «donavsko-savska črta za Balkanski polotok nima ... značaja» v nobenem geografskem oziru, ne v geomorfološkem, klimatičnem, etnografskem, kulturnem, političnem. Ne zdi se mi primerno tukaj razvijati lastno mnenje, toda Melikovim besedam dam popolnoma prav.

Naziv «Balkanski polotok» po pravici kritizira, zameta tudi druga imena, kakor: Grški polotok, Jugovzhodni evropski polotok, toda vkljub vsemu temu «se bo sedanje ime obdržalo». Nato govori o geografskem položaju naše države, državni meji, o značaju površine, o «Jugoslaviji» kot narodni državi toda nato tudi o «teritorijalno-politični zgodovini naše države». V tem oziru je pisec stopil na politično areno: naša država nima samo enega «začetka» — pravi sam — ampak več.

«Relief jugoslovanskega ozemlja» začne opisovati na 16. str., potem ko je podal najprej sliko historične geologije na sploh, da se lažje razume geološki razvoj naše države. V poglavju «Gorski sestavi na našem ozemlju; njih nastanek» opisuje alpski, dinarski, grško-albanski, balkanski, karpatski in rodopski sestav in nato panonsko nižino. Kot ostanke panonske mase smatra «osamljena pogorja med Dravo in Savo in zavrača mišljenje, da so »podaljšek Vzhodnih Alp». Po mojem mnenju niso ne eno ne drugo, ampak sestavine rodopske mase; podrobneje bom o tem govoril drugje. Odločno pa odobravam njegove besede: «ime Dinarsko gorovje znači vse gorstvo (v zgoraj označeni razsežnosti) brez o z i r a na to, da v tem ozemlju ni vsa površina apneniška in da kraški pojavi ne nastopajo povsod.» Še danes se namreč najdejo učenjaki, ki govorijo o nekem «kraškem gorskem sistemu». Ravnotako je opravičena avtorjeva opazka (str. 48), da se je nemška beseda «Karst» po Cvijiću zatepla «žalibog tudi v srbsko znanost (Karst, Karsna oblast, skarščavanje), kar bo treba vsekakor popraviti». Če imamo svoje narodne besede «krš» in «kras», ne potrebujemo tujih!

Najslabše je obdelan «Goropisni pregled», ker sledi Melik stari metodi, ki se je v geografiji že preživela. V tem pregledu beremo stotine in stotine imen gor in vrhuncev ž njihovimi absolutnimi višinami; čitanje tega poglavja človeka naravnost utruji. Popolnoma dovolj bi bilo, če bi nekoliko obsežneje — glede nomenklature — razvil prejšnje poglavje o gorskih sestavih, ta pregled pa — seveda v drugačni formi — porabil pri opisovanju naravnih sestavin naše države. To zahteva že sam naslov knjige: «Zemljepisni pregled». Naštevanje

gorskih imen pa tudi nima pomena, če se ne poudarja genetična in morfološka stran; «turistični» — če ga smemo tako imenovati — način opisovanja ni znanstven; naj si bo knjiga tudi namenjena širšemu občinstvu, se vendar lahko podajo znanstveni rezultati tudi v nekaki poljudni obliki. Kaj n.p.r. koristi čitatelju branje na str. 62.: «sem spadajo planine Treskavica (2090 m), Bjelašnica (2017 m) z meteorološkim observatorijem, Lelja (2030 m) in Zelengora. Dalje proti JI sledi na črnogorski meji Lebršnik in Volnjak z Magličem (2390 m), najvišjim vrhom na bosansko-hercegovskih tleh.» Iz vsega tega izvemo samo, da je v Bosni nekoliko gor, ki se tako in tako imenujejo in nič več. Kakor če bi učitelj znal samo imena svojih učencev in ne tudi, kateri kaj velja in kateri ne. Vse to so prazna imena brez vsakega življenja; imena se kot konvencionalni znaki rabijo v geografiji, da lahko objekt od objekta razlikujemo, kadar ga opisujemo v genetičnem, morfološkem, fitogeografskem ali drugem oziru. S tem je v zvezi še nekaj: v poglavju «hidrografske razmere» opisuje najprej Jadransko morje; v nekaterih vrstah navaja globočine, dolžino obale in imena polotokov, otokov, kanalov in zalivov. Ali je Jadransko morje tako malo vredno za nas, da široki publiki ni o njem treba vedeti drugega ko ducat imen? O rekah, ki jih pisec našteva po imenih (pri nekaterih je navedel tudi dolžino) velja isto, kar sem rekel o njegovi «orografiji». Reko ali jezero lahko gledamo z morfološkega (oz. genetičnega) ali s hidrografskega stališča; v nobenem slučaju nam samo ime ne zadošča. Posamezne dele površine je treba gledati kot dele celine, pa naj so že napolnjeni z vodo ali ne, z ozirom na njih sosedstvo; nenaravno je trganje posamezne oblike tal iz njihovega kompleksa in tako raztrgati zvezo, ki ga genetično spaja z drugimi, sosednjimi oblikami. Toda tudi v pogledu «hidrografije» to poglavje ne zadovolji. Nje naloga je namreč, da pokaže prirodne razmere vode, ki teče po dolini (kot reka) ali se je nabrala v kaki kotanji (kot jezero); tukaj prihaja v poštev temperatura, globina, brzina, valovi itd. itd. Vsega tega v knjigi žalibog ni; od samih imen pa ima komaj filolog nekaj koristi. Razen tega omenim, da «Ombla» (pri Dubrovniku) ni domače, ampak italijansko ime; zove se «(dubrovačka) Rijeka». Med jezeri je izpustil Bačinsko ob ustju Neretve (unicum!); Prokljansko je daleč od izliva Krke (v morje) in niže Skradina. Šele za jezera govori s par besedami o močvirjih, toda tudi tukaj se kaže neprimernost metode: o nekaterih piše tukaj, toda «o močvirnih predelih na Krasu in ob Jadranski obali je bil že govor». Ti objekti so torej raztrgani; eni so opisani v zvezi z ostalimi oblikami tal, drugi zopet zase (101).

V sledečem poglavju govori o klimi. Seveda opis posameznih klimatičnih elementov ne more biti enako veren, ker imata Srbija in Macedonija ne le premalo postaj, ampak tudi prekratko dobo opazovanja: manjka jim homogenost. Ta je brez dvoma prva zahteva za zanesljivost določitve klime; brez nje so vsi podatki (na str. 106. in 109.) brez prave vrednosti. Imamo postaje z (reduciranimi) podatki za leta 1850 do 1906; druge za 1901 do 1910, nekatere za 1891 do 1910 itd. Vse te podatke bi bilo treba reducirati na isto perijodo in šele po tem označiti klimatične zračaje posameznih krajev. Vse to velja prav posebno za hidrometeore, ki imajo svojo 35letno perijodo. Med našimi vetrovi je popolnoma pravilno opisana burja, samo pripomnil bi, da v Zadru ni tako močna in da je strašna v Makarski, kamor pada z naravnost veliko silo z Biokova.

Dalje razpravlja o rastlinstvu in živalstvu in navaja sledeče rastlinske cone: alpinsko, srednjeevropsko, pontsko, panonsko in ilirsko. Ali bomo vendar enkrat to nesrečno «ilirsko» cono zamenili s kakim drugim imenom? Ali bi ne bila primernejša «dinarska»? In potem še nekaj o teh conah! Jaz ne vidim prave zveze med njimi in gospodarsko geografijo; vanjo spadajo samo kulturne rastline in ne mogoče kakšnekoli trave in cvetke, pa naj so tudi karakteristika te ali one cone; fitogeografija nima posla s takimi objekti, ki so stvar florista. Isto velja tudi za zoogeografijo. Takemu umevanju se je Melik zelo približal, v kolikor je imel materiala na razpolago, posebno za rastlinstvo. Živalstvo pa je obdelano samo v 9 in pol vrste, torej popolnoma nezadostno; tudi govori samo o zverjadi, dočim o razširjenosti «domačih» živali nima niti besedice. Vse to — rastline in živali — je vrgel v poglavje «Narodnogospodarske razmere, tako da ne vemo, zaradi katerih ekoloških činiteljev uspeva katera rastlina (ali žival) v kakem kraju, zakaj jih je tukaj več, tam manj.

Enako je pri rudah. Namesto da jih je obravnaval v zvezi z geološkim razvojem naših krajev, jih je iztrgal iz tega okvira in posebe obdelal v poglavju «Rudarstvo». Tukaj so kajpak posamezne rude navedene v onem redu, kakor so mu ravno prišle na misel: najprej — kajpak — zlato, potem srebro, svinec itd., mi pa ne izvemo, kako da se nahaja zlato v Rusmanu itd.

(Konec prihodnjič.)

Gj. Szabo, Sredovječni gradovi in Hrvatskoj i Slavoniji. Izvanredno izdanje Matica Hrvatske. V Zagrebu. Tisak kr. zemaljske tiskare 1920.

Namen knjige — gradovi v slovenskem in srbskem pomenu besede, ne v pomenu grad = mesto, varoš — je, kakor pravi avtor v uvodu, pokazati, da razvaline naših gradov ni treba, da bi bile le objekt romantičnega divljenja. marveč učiti spoznavati namen teh gradov, spoznavati, kako so te gomile kamenja priče življenja že davno minolih generacij, brez katerih dela bi tudi našega sedanjega kulturnega stanja ne bilo. Dalje je vodila avtorja še misel, da opozori narod na dolžnost, skrbeti za ohranitev teh živih spomenikov starejše faze našega razvoja — prav tako kakor skrbi za mnogovrstne pisane in slikane spomenike davnine. Naposled je avtor, ki je zbral vse dosedanje delo iz mnogih in mnogih let, imel namen, zbuditi resnih sodelavcev, da se raziskavanje nadaljuje, dobro vedoč, koliko je še nepreiskanega, koliko še nerešenih problemov.

Knjiga poda najpreje historijografski pregled vsega pomožnega materiala in virov in preide nato na splošen študij srednjeveških gradov (konstatira n. pr., da višje nego do 600 m relativne višine ni na hrvatskem ozemlju sezidan noben grad). Pri tem očrta splošne gradbene značilnosti pri gradovih na višinah, na ravninah, opisuje razvoj namena, važnosti in upotrebljivosti gradom tekom kulturnih, vojaških in političnih razvojnih faz. Nato preide na opis stavb samih in njihovih delov ter podaja naposled pregleden popis ter zgodovino gradov in njih razvalin po županijah.

Knjiga je opremljena s številnimi slikami, črteži in florisi — vsega skupaj 233! — kar jo napravi še bolj plastično in živahno. Pridejan je tudi register krajev in gradov, ki se obravnavajo v tekstu.

Lepo delo je plod ogromnega in dolgotrajnega truda; v Sloveniji mu kljub Valvazorju in Stegenšku še ne moremo postaviti enakega ob stran, dočim

imamo n. pr. za Bosno slično delo N. Čira Truhelke. Morda se bo kdo, vzpodbujen po teh zgledih, lotil posla tudi pri nas.

A. M.

Tomo Kumičić: Tajna Prokobona. Naklada Št. Kugli. — Zagreb.

Vsako knjigo vzamem v roko z nekim rekel bi svetim spoštovanjem, berem jo z zvesto pazljivostjo in se trudim, da bi se vživel v pisatelja in v dogodke, ki mi jih dobro ali slabo pripoveduje. O vsaki najrajši povem, če moram kaj povedati, samo dobro, samo najbolje. Za lepoto, če jo najdem, odpustim vse hiše, če bi se morda obešale nanjo. Zaradi ene same velike ideje, zaradi ene same zares lepe slike in pravem okvirju je tudi nerodna knjiga ali povest vredna same sebe in vredna branja in premisleka. Sporedne, nebitvene napake, ki bi jo kazile, bo pisatelj spoznal sam in nam jih ob priliki popravil. —

Ali kaj naj rečem o tej sedemdeset strani obsežni knjižici? Da je povest kakor povest, tudi najslabša, mora biti, si ne upam prav zapisati; preveč me je razočarala. Kajti v njenem drobnem, neboglenem telescu ni duše, še dušice ne. Po tej nerodni in neveščje razvlečeni stvari, ki zares nima nobene, pa že res prav nobene slovstvene vrednosti, bo morda segel kdo samo zaradi tajnostnega naslova. Ojoj, kako se bo urezal!

Čudna in neverjetna «Tajna Prokobona» hoče biti zgodba dveh italijanskih sester iz Južne Tirolske. Najprej sestri površno vidimo kot vaški perici. Kakor bi mignil prideta v mesto, na «ena, dve» imata tam svojo pralnico, na «tri» Bog da eni izmed sester ženina, ki odvede obe devici v posete k svojim staršem nekam daleč. Ko se vračajo, se usmili dobri Bog še druge sestre in posadi zraven nje pravega in pridnega ženina, ki je prijatelj natanko ženina prve sestre. Prva se poroči, druga sestra pa mora še nekaj čakati in oskrbovati pralnico. In sam vrag menda prinese od nekod nekakega financarja ali káli, ki nosi osameli sestri svoje perilo v pranje, da jo lahko obiskuje in — zalezuje. Saj bi bil Bog že kako dal, da bi se bila ubožica zapeljivca rešila s poroko, ko ne bi — nastala svetovna vojna, zlasti pa vojna z Italijo. Italijani pridejo čez mejo. Ko se morajo umekniti, jo mahne z njimi tudi — ženin. Nevesta ostane v pralnici, financar pritiska izlepa in izgrda. Nevesta je trdna, a vojna sreča je opoteča: Avstrijci prepodijo Italijane in zajamejo tudi ženina, ki je bil vstopil v italijansko službo. Financar, njegov tekmeč, ga spravi pred vojno sodišče. Uboga nevesta obriše solze, zapre «botego» in se napoti v mesto, kjer je zaprt nesrečni ženin. Sredi samotne poti pod goro P r o k o b o n kar naenkrat stopi pred drhtečo devico sam financar in jo hoče dobiti. Ali ona steče v breg Prokobona. Financar za njo. Še malo pa jo bo dosegel! Pa ne boš, Jaka! Deklica se spotakne in natanko tam, kjer pade, leži, čast Bogu, očetu nebeškemu, prava pravcata ročna granata, ki je dekle ne pozna, ali vendar v e, kako se taki stvari streže. Pograbi jo s svojimi deviškimi rokami in jo junaško zakadi naravnost v svojega kletlega preganjavca. Bum! Financar je šel na kose, preganjana deva s svojo t a j n o P r o k o b o n a (financarjeva smrt!) pa hitro do svojega ženina. — Sveti križ božji, zdaj je vse v redu. Ženina ima v rokah kot vojaški avditor sam gospod Kumičić in ji ga reši.

No, taka je ta stvar. Če sem jo obširneje omenjal, sem to storil res samo zato, da ne bi kdo mislil, češ, z molkom da jo hočem ubiti. Ampak povestica nima pravice do življenja in se je že sama ubila. —

Nekaj stvari enakega žanra je gospod Kumičić napisal že pred to tajno. Pravijo, da je «Tajna Prokobona» bolja. No, zahvalim!

Preden se oddehnem od neprijetnosti, da sem ocenjal to diletantsko zmašilce, bi rad povedal še to-le:

Pri nas je začelo pod svobodnim solncem vse propadati. Pijani smo svobode in ne vemo, kaj bi z njo. Znamo jo samo še zlorabljeni. Namesto da bi nam bila blagoslov, nam je zapeljiva večča, ki nas mami s svojim plešočim odsvitom. Po nenavajeni poti drvimo, drvimo in se prekucujemo v — d e k a — d e n c o! —

Kaj delate s svobodo sploh?

Za Božjo voljo, kaj delate z umetnostjo?!

Kako je mogoče, da sme že vsak skribentek s komaj abecednimi pojmi pisateljvanja — diskreditirati leposlovje?!

Ivan Zorec.

KRONIKA.

«Slovenačko Učeno Društvo?» Pod tem naslovom — ki je zaradi večjega efekta natisnjen v latinici — je prinesla beograjska revija «Novi život», ki ji je direktor dr. M. Ninčić, letos dne 21. avgusta sledečo notico: «Prema jednom obaveštenju iz Ljubljane, koje potiče iz ozbiljnog izvora, priprema se tamo od strane nastavnika Univerziteta osnivanje jednog posebnog Učenog Društva za slovenački jezik, književnost i povijest. Ova vest zasluži pažnju svih naših političkih i kulturnih radnika, i dobro bi bilo da se pitanje o stvaranju učenoga Društva za slovenački jezik proučava malo i u Beogradu i Zagrebu. Mi imamo dve akademije nauka; u Beogradu i Zagrebu, i na žalost još ništa nije učinjeno na njihovom spajanju i zajedničkom radu. Sad su Slovenci došli na ideju da osnivaju Učeno Društvo, koje nije ništa drugo nego zametak jedne Akademije Nauka. Da li se ovakim cepkanjem snaga, i čisto formalnim aktima u istini stvaraju naučni centri i ustanove, to je pitanje na koje bi trebalo osnivači Slovenačke Akademije da odgovore. Mi u to jako sumnjamo.»

Vkljub vsej z muko tempirani nervoznosti zveni iz notice dovolj glasno pobožna želja, da se naj vsako delo za izrazito slovenske kulturne potrebe če že ne «par ordre du moufti» kratkomalo prepove — značilno je, da opozarja anonimnež, ki se je pogumno skrila za tri zvezdice, na «Društvo za slovenski jezik, književnost in zgodovino» v prvi vrsti politične (!) faktorje — pa vsaj monopolizira izven Slovenije, točneje: prepusti obema akademijama, ki ju že imamo: «kr. srpski» v Beogradu in «jugoslavenski» v Zagrebu. S to rešitvijo problema se ne moremo strinjati.

Obe akademiji sta v sedanjih razmerah postavljeni pred naloge, ki jih bosta z dosedanjimi sredstvi, osebnimi in gmotnimi, komaj obvladovali. Njuna naloga bo pred vsem v tem, da bosta delo, kakor sta ga dosedaj vršili in ki jima je določeno po njuni legi in tradiciji, nadaljevali s pomnoženo intenzivnostjo. Zato bo popolnoma nemogoče, da bi svoj delokrog ekstenzivno razširili na polje, ki ga tudi do sedaj nista obdelovali.

Ta zavest se kaže pri onih učenjakih, ki delo v tem smislu danes res vršijo, v tem, da so se posvetili res intenzivnemu delu na svojem polju. Na drugih pa vidimo dejstva, ki nas silijo k izjavi, da ne moremo čakati, kedaj nas bodo o naših lastnih rečeh poučili ljudje, ki so takega pouka še sami zelo potrebni, ozir., da skrbi za naše najvažnejše kulturne potrebe ne moremo prepustiti ignorantom. Par primerov! Iz peresa Lj. M. Protiča in Vlad. D. Stojanova je leta 1920. (dà, leta 1920!) izšla «Srpska čitanka. Treća knjiga za IV. razred osnovnih škola u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca». Natisnila jo je «Državna štamparija» v Beogradu. V tej knjigi je med narodnimi himnami naveden tudi naš «Naprej!» s sledečo verzijo: «Zapisat v kri pravico, ki terjajo naš dom» z razlago pod črto: «ki terjajo = koji hoće da osvoje» (str. 4.). Toda to še ni tako hudo. «Pravda. Kalendar Jugoslavenske Muslimanske Organizacije za god. 1920.» ima na str. 24. isto napako. Mogoče sta jo urednika čitanke v slepi veri iz nje prepisala, ali pa so vsi skupaj zajemali iz tretjega, ravno tako zanesljivega vira. Na str. 151. prinaša čitanka Slomškov «Mrzli studenec» z opazko: «Evo jedne priče slovenačkim narečjem iz koje se vidi da je slovenački govor doista samo narečje lepog srpskog jezika». V Beogradu so začeli izhajati «Prilozi za književnost, jezik, istoriju in folklor». Urednik jim je profesor beogradske univerze in član beogradske akademije, ki bi ga po vsebini dosedanjih publikacij lahko imenovali slavista. On je napisal prvemu zvezku obširnejši programatični uvod, ki ga je «Srpski književni Glasnik» ponatisnil (knj. IV., str. 67 do 70). Tam beremo (str. 70): «Nikakva uska gledišta ne postoje kod nas — o tome držimo da već ova sveska daje dokaza — i svakome je slobodno hoće li publikovati svoj rad u ćirilici ili latinici, u srpsko-hrvatskom jeziku ili u slovenačkom narečju.» Ali mož, ki je napisal «Jugoslavensko književnost», ni imel nikdar Štreklevih «Slovenskih narodnih pesmi» v rokah, da bi videl, kaj je slovenski «jezik» in kaj «narečje»? Da mu je znan Kolomonov žegen/Volkmer, Danjko, Skuhala, Boltatu Pepe in vsa njegova tako številna zlahta, tega od takega učenjaka seveda ne smemo zahtevati. «Ivkova slava» pa mu menda vendar le ni čisto popolnoma neznana? — In tako pisanje imenujejo tam doli «nikakva uska gledišta»!!!

Nervoznost pogumnega anonimnika «Novega Života» je poleg vsega tega še smešno anahronistična. «Sad su Slovenci došli na ideju da osnivaju Učeno Društvo» piše, toda to kratkomalo ni res. Društvo je staro že štiri leta — tiskani poziv ustanovitelj je podpisan «spomladi 1917. leta», vsebina prvega in drugega zvezka njegovega glasila, «Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino», je naznanjena v tiskanem cirkularju, ki nosi datum «20. junija 1918.» Tega časopisa sta izšla samo dva letnika; tretji se je zakasnil samo in edino le zaradi tiskarskih neprilik. Težave so sedaj premagane in društvo bo svoje delovanje nadaljevalo. To je ujel ljubljanski informator «Novega Života», pomešal z drugimi govoricami, dodal lastnega saja in tako svoj list napačno informiral.

Če razmišlja človek o izvoru takih očitnih potvor resnice, pride v zadrege. Ali je vse to sama razgaljena nevednost, ali pa lahko prikrita zlobnost? Toda druga rada izhaja iz prve in značilno je, da se take informacije sistematično prodajajo občinstvu, ki njih očitvidne napačnosti ne kontrolira. Toda čemu bi razmišljali o tem. Občinstvo bo zanesljivost svojih informatorjev spoznalo na

slučajih, ki jih samo lahko kontrolira, mi pa bomo brez hrupa in prerekanja mirno delali poslej, kakor smo delali doslej. Vodi nas prepričanje, da je delati treba, da treba delati čisto delo in da se je treba ravnati ne samo po znanem geslu sv. Avgušтина, ampak tudi po zlatih besedah: «Čuvaj svoje i ne diraj u tuđe!»

Naši prevodi. Dr. Vojeslav Mole je prevedel Ibsena «Heddo Gabler» in «Gospo z morja», Pavel Karlin Pierrea Lotija «Gospo Krizantemo», dr. Joža Glonar knjigo D. Stříbrnega «Simon Gregorčič».

NOVE KNJIGE.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Kralj Matjaž. Ilustriral Fran Kralj. Založil dr. Albin Stelè. Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne. Ljubljana 1921. Na finem kartonu 160 K, na finem belem papirju za umetniške reprodukcije 140 K.

Prijatelj, Ivan. Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 414 str. 90 K. (Pota in cilji. 7. do 9. zvezek.)

Prohaska, Dragutin. Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti. Zagreb. Izvanredno izdanje «Matice Hrvatske». 1921. 375 str. 60 K, za člane 50 kron.

Semenj, Ljubljanski veliki. 3. do 12. IX. 1921. Oficijelni katalog. V Ljubljani. Delniška tiskarna. 1921. 91 str. + inserati + situacijski načrt semnja + plan Ljubljane. 40 K.

Skrbinšek, Jožef. Učebnice jazyka slovinského. Druhé, přepracované vydání. V Praze. Česká grafická unie a. s. 1921. 290 str.

Starovašnik, Fr. Za tretjo goró. Pet aktov iz trgovskega življenja. V Gorici. 1920. Komisijska zaloga knjigarne L. Schwentner v Ljubljani. 87 strani. 12 kron.

Summary, Monthly, of the League of Nations. Geneva. August 1921.

Tagore, R. Nacionalizam. Zagreb. Izdanje Ćirilo-Methodske knjižare. 1921. 98 strani.

* **Taine, Hippolyte.** Filozofija umetnosti. Preveo Arsen Vencelides. Beograd. I. Dj. Djurdjević. 1921. 464—XXIX str. 100 K. (Odabrana biblioteka, 21.)

Tavčar, Ivan. Zbrani spisi. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani. Tiskovna zadruga 1921. XVII + 418 str. 74 K.

Tomašić, Stanko. Modri čovek. Kinovelja. U Zagrebu. Hrv. štamp. zavod. 1921. 39 str. 20 K.

NJIVA

izhaja vsakih 14 dni.

Prinaša najaktualnejše članke gospodarske, prosvetne in politične vsebine. — Revija se naroča pri Upravištvu JUTRA v Ljubljani, Prešernova ul. 54. — Celoletna naročnina 120 K, za naročnike JUTRA samo 60 K.

„JUGOSLOVENSKA NJIVA“,

socijalno politička i kulturna revija izlazi več petu godinu i nedeljno. Godišnja pretplata 160 K, mesečno 14 K, pojedini primjerak 4 K. Adresa: Zagreb, Marovska ulica 24.

Narodna kavarna

Fran Krapež, Ljubljana

DELNIŠKA TISKARNA, d. d.

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. ŠT. 16

TELEFON 132

BRZOJAVI: DELTISK

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. ŠT. 16

ČEKOVNI URAD

ŠTEV. 11.630

Izdelovanje vseh tiskovin do najumetnejšega barvotiska, kakor tudi natiskovanje listov, časopisov, trgovinskih in uradnih tiskovin. Vsa ta dela izvršuje kar najhitreje in po strogo strokovnih pravilih.

Obenem priporoča svojo najbolje urejeno **knjigoveznico**, ki izvršuje knjigoveška dela od najpreprostejše do najfinejše vrste.

NAROČAJTE KNJIGE TISKOVNE ZADRUGE

v Ljubljani, Prešernova ulica 54.

Za priporočeno pošiljatev je treba k poštnini priračunati še 4 K.

Novo!

Novo!

Dr. Ivana Tavčarja Zbrani spisi.

VI. zvezek. Uredil dr. Prijatelj.
Cena 74 K, po pošti 5 K več.

DR. IVAN PRIJATELJ:

Ruski realizem. Pota in cilji. 7.—9. zvezek.
Cena meh. vez 90 K.

Zbirka „Slovenski pisatelji“:

Josipa Jurčiča zbrani spisi. Druga izdaja. Uredil dr. Iv. Prijatelj.

I. zvezek. Broš. 22 K, po pošti 6 K več.

II. zvezek. Broš. 22 K, po pošti K 4:20 več.

Simona Jenka zbrani spisi. Uredil dr. J. Glonar.

Broš. 42 K, po pošti K 4:20 več.

Izven zbirke:

NOVAČAN ANT.:

Veleja. Drama.

Broš. 28 K, vez. 36 K, po pošti 2 K več.

FAIGEL D.: Tik za fronto.

Broš. 36 K, vez. 45 K, po pošti K 2:80 več.

Stritarjeva antologija. Uredil dr. Iv. Prijatelj.

Broš. 18 K, vez. 24 K, po pošti K 3:40 več.

SIMON JENKO:

Pesmi. Uredil dr. J. Glonar. (Krajska izdaja.)

Broš. 10 K, vez. 16 K, po pošti 2 K več.

ANTE DEBELJAK:

Solnce in senca.

Broš. 10 K, vez. 15 K, po pošti 2 K več.

Zbirka „Prosveti in zabavi“:

I. zvezek: IGO KAŠ:

Dalmatinske povesti.

Broš. 12 K, po pošti 1 K več.

II. zvezek: JOS. STARE:

Lisjakova hči.

Broš. 16 K, po pošti 1 K več.

III. zvezek: DR. H. DOLENEC:

Izbrani spisi.

Cena 20 K, po pošti 2:40 K več.

Prevodna knjižnica:

I. zvezek: DOSTOJEVSKIJ-LEVSTIK:

Besi. Roman.

Broš. 42 K, vez. 56 K, po pošti 8 K več.

II. zvezek: GONCOURT-PASTUŠKIN:

Dekle Elizeta. Roman.

Broš. 15 K, vez. 22 K, po pošti K 2:40 več.

OMLADINA LJUBLJANA, 87.

Priporočamo nova izbrana dela naše založbe:

A. Debeljak: Francoska moderna lirika.

Cvetober 48 franc. lirikov 24—, vez. 30—

Mark Twain: Mali klatež Tom Sawyer

26—, vez. 32—

Oton Župančič: Mlada pota 12—, vez. 18—

Dr. Ivan Prijatelj: Aškerčeva Čitanka

14—, vez. 20—

Petronij-Glonar: Pojedina pri Trimalhijonu

9—, vez. 12—

III. zvezek: CERVANTES-ŠORLI:

Tri novele.

Broš. 10 K, vez. 16 K, po pošti 2 K več.

IV. zvezek: ANATOLE FRANCE-DEBELJAK:

Pingvinski otok. Roman.

Broš. 42 K, vez. 52 K, po pošti K 3:40 več.

Shakespearjeva dela. Prevel Oton Župančič:

I. zvezek: Sen-kresne noči.

Broš. 22 K, vez. 28 K, po pošti 2 K več.

II. zvezek: Macbeth.

Broš. 32 K, vez. 40 K, po pošti K 2:80 več.

ČEHOV-POGAČNIK:

Sosedje in druge novele.

Broš. 18 K, po pošti 1 K več.

Knjige za mladino:

ILKA WASCHETOVA: Pravljice.

Vez. 40 K, po pošti 2 K več.

„Pota in cilji“:

I. in II. zvezek: A. MELIK:

Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

I. del 21 K. II. del 42 K. Po pošti oba dela 9 K več.

III. in IV. zvezek: VEBER FR.:

Uvod v filozofijo.

Cena 72 K, po pošti K 3:40 več.

V. in VI. zvezek: A. MELIK:

Jugoslavija. Zemljepisni pregled I. del.

Meh. vezana, fin papir 60 K, po pošti 3 K več.

Broš. slabejši papir 42 K, po pošti 2 K več.

Zbirka polit., gospodar. in socijalnih spisov:

II. zvezek. DR. DERČ:

Dojenček, njegova negovanje in prehrana.

Cena 6 K, po pošti K 1:40 več.

IV. zvezek DR. SAGADIN:

Naš sadašnji ustavni položaj.

Cena 16 K, po pošti K 1:40 več.

V. zvezek: DR. PITAMIC:

Pravo in revolucija.

Cena 8 K, po pošti K —60 več.

VI. zvezek

Dokumenti o jadranskem vprašanju.

Cena 18 K, po pošti K 1:40 več.

VII. zvezek: DR. OGRIS:

Borba za jugoslovensko državo.

Cena 32 K, po pošti K 1:60 več.

VIII. zv.: COROVIĆ VL.:

Rasa in vera v srbski prošlosti.

Cena 16 K, po pošti K —60 več.

Ustava kraljevine SHS.

Cena 12 K, po pošti 1 K več.

Ljubljanski Zoon, letnik 1919. Cena 60 K. Letnik 1920.

Cena 100 K, po pošti 10 K več.

Ō. Župančič: Sto ugank vez. 3—
VI. Levstik: Zapiski Tine Gramontove 7—, vez. 13—
Fr. Albrecht: Mysteria Dolorosa 5—, vez. 11—
Flaubert-Župančič: Tri povesti 7—, vez. 13—
Chesterton-Župančič: Četrtek 7—, vez. 13—
Dr. J. Glonar: Naš jezik 3—, vez. 6—
Brezigar Milko: Osnutek slov. narodnega gospodarstva 6—
Spominu Ivana Cankarja 2—

* * *